

İSLAM'IN İLK YILLARINDA EMNİYET VE ASAYİŞ İŞLERİ*

Doç. Dr. M. Hanefi PALABIYIK
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Public Security and Safety Activities in the Early Years of Islam

This study investigates the institution of public security and its structure in the period of the Prophet Muhammad and the first-four Caliphs. This institution concerns the judicial events in society. There was not any institution of security in the Jahiliyya period because the Arabs at that time were not in need of it. In the period of the Prophet Muhammad, the activities of security completely consist of the protection of Prophet and Medina. The guards of this period are named "Haras" and "Asas".

In the period of the first-four Caliphs, this institution generally appears as "Shurta" and "Ahdath" and "Meuna" and "Jilvaz" rarely in addition to "Haras" and "Asas". This organization was formed first in the period of Caliph Umar and developed in the time of Caliph Uthman. In this period, the institution performed whole activities of contemporary institution of police force.

GİRİŞ

Bu çalışma, İslâm'ın tebliğ edilmeye başladığı devir yani Asr-ı Saadet ile ilk dört halife dönemi toplumundaki adli vakalara asayiş açısından bakan ve toplumsal olaylara müdahale eden emniyet görevlileri (polis, bekçi, muhafız) ve ilgili teşkilatın işleyişi ve özelliklerini ele almaktadır. İleride göreceğimiz gibi, bilhassa başlangıçta, herhangi bir teşkilattan çok, sadece emniyeti ilgilendiren güvenlik durumlarının mahiyetini ve görevlilerini incelemek durumunda olacağız.

Çalışmamızın, tüm tarihi kurumlar hakkında yapılan çalışmalarda rastlanan bir takım problemleri beraberinde getirdiği kabul edilmelidir. Bunların başında terminoloji gelmektedir. İleride ifade edeceğimiz gibi, öncelikle o dönemde

* Bu çalışma, yüksek lisans tezindeki bir bölümün yeniden gözden geçirilmiş ve ilavelerle genişletilmiş halidir.

yapılan adlandırmanın, kaynakların yazıldığı dönemdeki adlandırma ile aynı olup olmadığı bir meseledir. Klasik kaynakların tamamı Abbasiler devrinde kaleme alınmıştır ve kullandığımız terminoloji de haliyle o zaman yazılan eserlerin kullandığı terimlerin aktarılmasından ibarettir. Ancak bu adlandırmaların ilk dönemde de aynı şekilde olup olmadığı, bir takım kayıtlar dışında kesin olarak tespit edilememektedir. Mesela "şurta", "hares" ve "'ases" kelimelerinin, kaynakların yazdığı şekliyle gerçekten ilk devirlerde de aynı adlandırma için kullanılıp kullanılmadığını mutlak olarak tespit etmek mümkün değildir.

Diğer bir problem de, kaynaklarımızda kurum, teşkilat, organizasyon, örgüt, yapı vb. şekilde gördüğümüz biçimin, sonraki dönem adlandırması ve biçimlendirmesi olduğu ve bu özelliğin de bizi yönlendirdiğinin kabul edilmesidir. Tarihteki bir olayın veya durumun anlaşılması, onun kendi zihnimizde canlandırılmasından yola çıkarak anlaşılmasından geçtiği kabul edilirse, mezkûr durumu hem kaynaklarımızın yazarları, hem de bizim için olağan görmek gerekmektedir, ancak anakronizme düşmemeye de dikkat etmelidir. Mesela bir "polis amiri" veya "emniyet müdürü" olarak görmeye çalıştığımız "sâhib-i şurta"nın gerçekten günümüzdeki gibi bir özelliğe sahip olduğunu düşünmemeliyiz, ancak benzetmeler yoluyla teşkilatı anlamak durumunda olduğumuz da bir gerçektir.

Bir kurumun veya durumun incelenmesi, onun arkasında yatan sebeplerin veya onun öncesinin mahiyetinin bilinmesinden geçtiği kabul edilmektedir. Bu yüzden biz de araştırmaya, klasik ve çağdaş tüm eserlerde olduğu gibi, İslâm öncesi dönemden yani cahiliye devrinden başlamayı uygun gördük.

A. CAHİLİYYE DÖNEMİNDE EMNİYET VE ASAYİŞ İŞLERİ

Mekke'de doğan İslâm güneşi, insanlara yeni şeyler verirken eskinin herşeyini kaldırıp atmamıştır. Bu yüzden tarihle ilgisi bakımından, dinî veya gayri dinî, sonraya tesiri olsun olmasın, İslâm öncesi dönemin mevzuumuz olan kurumunu ve asayiş işlerinin mahiyetini incelemek önem arz etmektedir.

Taberî'de yer alan bazı kayıtlar, o zamanlar Ortadoğu'da polisin varlığı konusuna açıklık getirmektedir. Bununla beraber, bu ifadeler Taberî'nin yaşadığı devirde kullanılan tabirlerden olduğu için mi bu tarzda kullanılmıştır, yoksa mezkûr döneme ait tabirlerden midir, belli değildir. Bunlar:

"Rum Kralı Herakl'ın, "sâhibu's- şurta"sını çağırarak ona, "Hz.Peygamber'le ilgili bilgi toplamasına" dair verdiği emir"¹ ile,

"Yemen Meliki'nin Hz.Peygamber'e gönderdiği elçisine, "onun yanında polislerin (eş-şurat) bulunup bulunmadığını" sorması"²,³ hakkındadır.

Ancak Mekke ve civarında böyle bir müessesenin varlığını ortaya koyan veya bunu ifade eden açık bir şey göremediğimizi söyleyelim. O zamanki devlet

¹ et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, Târihu'l- Umem ve'l- Mulûk I-XIII, Beyrut, 1407/1987, III, 239-240

² et-Taberî, III,249

³ İslam fetihleri öncesi Bizans, Mısır ve Yemen'de şurta hk. bkz: Nâsir el-Ensârî, Târihu Enzimetî's- Şurta fi Mısır, Kahire, 1410/1990, 13-35; Ersen Mûsâ Reşid, eş-Şurta fi'l- 'Asri'l- Umevî, Kuveyt, 1410/1990, 17-24; Metin Yılmaz, Emeviler ve Abbasiler Döneminde Polis (Şurta) Teşkilatı, Samsun, 2005, 27-33

yapılanması içerisinde, daha doğrusu şehir devleti hükümet görevleri arasında, emniyet, asayiş ve muhafızlığı ilgilendiren bir takım müesseselerin varlığını müşahade etmekteyiz. Kâbe'ye ve dolayısıyla topluma hizmet veren hükümet müesseseleri arasında, Kâbe muhafızlığıyla ilgili olanlar şunlardır:

İmâre: Kâbe'nin avlusunda hacılara nezaret ve orada edep ve sükunu temin etme görevi.

Sidâne: Kâbe'nin muhafızlığı görevi.

Hicâbe: Kâbe'nin kapısının ve anahtarının muhafızlığı görevi.⁴

Bu müesseselerin,⁵ şimdiki manada bir teşkilat olmadığı son derece açıktır. Ancak yaptıkları vazifeler itibariyle, "muhafızlık" içermekte ve polisin bugün yerine getirdiği bazı görevleri ifa ettikleri görülmektedir.

Arapların kabileye dayalı sosyal hayatı içerisinde her türlü kavga, çekişme ve anlaşmazlıklar, kabile reisleri tarafından çözülmektedir. Cinayet davaları sonucunda diyet verilmesi de onun uhdesinde olup, kâtil ve maktûlün aile ve akrabalarının arasında o bulmaktadır. Yine toplumda zuhur eden bir takım anlaşmazlıkların halli için kâhin veya hakeme başvurulmaktaydı. Hakemlik müessesesinin herhangi bir yaptırımı olmayıp sonucun uygulanması, sadece başvuruların samimiyet ve ciddiyetleriyle sınırlıydı. Cinayetler ve hukukî davaların sonuçta, kabilenin kendi güçleriyle çözüme kavuşturulmaları gelenek olduğu için, her zaman uzun yıllar süren kan ve öç davaları olmaktadır.

Şüphesiz cahiliye dönemi Araplarının siyasi ve medeni yapısı, dünya görüşü ve hayat tarzı, emniyet ve asayiş problemlerini de yukarıda ifade edilen biçim içerisinde tabii olarak halletmekteydi. İnsanlar kendilerini bu duruma göre ayarlayabiliyorlardı. Bu yapının müstakil bir emniyet teşkilatının oluşmasına ihtiyaç göstermediği açıkça anlaşılmaktadır. Yukarıda ifade edilen hükümet, hac, ticaret, diplomasi vb. görevler ile daha birçok uygulamaları da Araplar kendi aralarında kabilelere bölüştürmüşler, her bir kabile bir görevi ifa etmek suretiyle cemiyetin işlerini yürütmek yolunu tutmuşlardır.⁶

Burada ayrıca bahsetmek durumunda olduğumuz bir husus da, hac ve ticaret için dışardan gelenlerin güvenliği meselesidir. Haram aylar güvenli aylar olduğu için, bu aylarda yapılan yolculukların her türlü güvenli olmakla beraber yine de yolculuk esnasında kabilelerin refakatleri ve Mekke'de de gözetilmeleri aksatılmazdı.⁷

⁴ Corcî Zeydân, İslâm Medeniyeti Târîhi, I-V, çev. Z. Meğamiz, nşr., M. Çevik, İstanbul, 1971, I,28-35; Mahmud Es'ad, Târîh-i Dîn-i İslâm, sad.: A. L. Kazancı-O. Kazancı, İstanbul, 1983, 118-121; Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi I-II, çev., Salih Tuğ, İst., 5. baskı, 1980, II,290-1; Neşet Çağatay, İslam Dönemine Dek Arap Tarihi, Ankara, 1989, 117

⁵ el-Ezrakî, Ebû'l- Velîd Muhammed b. 'Abdillâh b. Ahmed, Ahbârü Mekke I-II, thk.: R. es-Sâlih Melhas, Beyrut, 1389/1969, 3. Baskı, I,180 vd.

⁶ M. Esad, 97-121; Çağatay, 99-123; Hamidullah, II,837-870; Yaşar Çelikkol, İslam Öncesi Mekke, Ankara, 2003, 223 vd.

⁷ İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed, Kitâbu'l- Muhabber, thk: E. Lichtenstater, Beyrut, tsz., 263 vd.; el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâhidî'l- Kâtib el-Abbâsî, Târîhu'l- Ya'kûbî I-II, nşr., Dâru Sâdir, Beyrût, 1960/1379, I,270-271; Çağatay, 112-117; M. Esad, 142-143; Hamidullah, II,949-955; İbrahim Yılmaz, Panayırklar ve Arap Dili ve Edebiyatının Gelişmesinde Oynadığı Rol, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1997, 46, 52, 71 vby.; Çelikkol,

Bu tür faaliyetler en çok, İslâm'dan sonra da sürdürülen, kişi veya kabilelerin birbirlerini himaye ettikleri "emân" müessesesi vasıtasıyla sağlanmıştır.⁸ Küçük ve zayıf kabilelerin kendilerini diğer kabilelerin her türlü tecavüzünden korunmak için büyük ve güçlü kabilelerle yaptıkları antlaşmalar vardı ki, buna da "hilf" denmektedir. Bu antlaşmaların bir başka şekli de, Arap olsun olmasın, zulme uğrayan ve herhangi bir şekilde mağdur edilen kişilerin yanında yer almak, onları kollamak ve haklarını savunmak için yapılan antlaşma ve ittifaklardır.⁹ Bi'setten bir müddet önce kurulduğunu bildiğimiz, "zulüm ve haksızlığa uğrayan yabancıların haklarını korumak ve onlara yardımcı olmak" gayesiyle oluşturulan "hılfu'l-fudûl" teşkilatı bu kabilden kurulmuş bir ittifaktır.¹⁰

Yine diğer bir antlaşma kurumu olan "civâr" da, "emân"a benzemekte olup, bir kişi ya da kabilenin kendilerine sığınan kişiye himaye hakkı vermesidir. Böylece onun korunup kollanması, mucir olan kavmin herhangi bir ferdiymiş gibi yapılmaktaydı.¹¹ Diğer bir kurum da "velâyet-muâhat" müessesesi olup bir veya daha fazla kişinin bir kabileden bir veya daha fazla kişiyle yaptığı dostluk ve kardeşlik antlaşmasıdır. Bu durumda antlaşma yapan kişi kendi kabilesinin değil antlaşma yaptığı kişi veya kabilenin "mevlâsı" olarak anılırdı.¹²

Cahiliye dönemi Arapları, polisi ilgilendiren her türlü olayı, kabile yapılanmaları içinde yukarıda belirtilen çerçevede takip etmek durumunda kalmaktaydılar.

B. ASR-I SAADET'TE EMNİYET VE ASAYİŞ İŞLERİ

1. Hz.Peygamber'in ve Medine'nin Korunması

Emniyet teşkilatının (şurtanın) başlangıç tarihi hakkında kesin bir şey söylemek zor görünmektedir. Onun, ilerde ifade edeceğimiz gibi, Hz.Peygamber ve birinci halife Ebübekir zamanı hakkında olmamakla beraber, ikinci halife Ömer zamanında oluştuğuna dair kayıtlar vardır. Çünkü başlangıçta İslâm toplumu, bir bakıma polise ihtiyaç duymayan askerî bir toplumdur. Müslümanların hepsi askerdir, her biri nefislerinin, komşusunun ve devletin bekçisidir.¹³

İslâm'ın örnek olarak yaşandığı dönem olan ve bundan dolayı da "Asr-ı Saa-det" adını alan bu devrede, hemen her teşkilat gibi, emniyet teşkilatının da bugünkü anlamda olmadığı aşikârdır. Esasen, Hz.Peygamber'in insanlara sunduğu nizam içerisinde, tabiatıyla emniyet görevlilerine düşecek iş yoktu, hatta olmamalıydı denebilir. Çünkü o dönemde insanlar ahlakî yaşayışı esas aldıkları için kendilerini sorgulayabiliyorlar, az sayıda da olsa işledikleri suçlarını rahatlıkla itiraf ederek ceza talep etmek suretiyle vicdanlarını rahatlatmayı tercih ediyorlar

→ →
243-244

⁸ Nebi Bozkurt, "Eman", DİA, İstanbul, 1995, XI,75

⁹ Nadir Özkuyumcu, "Hilf", DİA, İstanbul, 1998, XVIII,29-30; Cevad Ali, el-Mufassal fi Tarihi'l-'Arab Kable'l- İslâm I-X, 2. baskı, Bağdad, 1413/1993, V,370-388

¹⁰ İbnu'l- Esir, Ebû'l- Hasen 'Ali b. Ebi'l- Kerem Muhammed b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, el-Kâmil fi't-Târih I-XIII, nşr.: C. J. Tornberg, Beyrut, 1385/1965, II,41; M. Esad, 384; Hamidullah, II,917

¹¹ Ahmet Önkâl, "Civâr", DİA, İstanbul, 1993, VIII,34; Cevad Ali, V,360-365

¹² Cevad Ali, V,365-370; Adnan Demircan, İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevali İlişkisi, İstanbul, 1996, 25-37

¹³ Zâfir el-Kâsımî, Nizâmü'l-Hükm fi'ş-Şerî'a ve't-Târihi'l-İslâmî, I-II, Beyrût, 1987/1408, II,631

ve böylece inançları gereği ahiretlerini kazanma yoluna gidiyorlardı. Mesela, hadis kitaplarının "kitâbu'l- hudûd ve tevbe" bölümlerinde, zina suçunu işleyenlerin, suçlarını Hz.Peygamber'e itiraf ve bu itiraflarında ısrarları üzerine terettüp eden hukukî cezalarının o kişilere tatbik edilmesi gibi misaller görülmektedir.¹⁴ Konumuz adli faaliyetler ve adli teşkilat olmamakla beraber, yine de birtakım suçların işlendiğini ve Hz.Peygamber'in bunlara gereken cezaları verdiğini ifade etmekle yetinelim.¹⁵ Bu durumlarda Hz.Peygamber'in verdiği infaz kararlarını icra eden sahabe'nin isimleri arasında Ömer, Ali, Zübeyr ve Muhammed b. Mesleme geçmektedir.¹⁶

Hz.Peygamber'in asıl vazifesi, herkesi dine davet, ahlakı ıslah ile ruhları temizlemekle meşgul olmaktır. Onun diğer vazifeleri tâli mertebededir. Bu yüzden o, bu vazifenin görülmesi için lazım olan teşkilatı kurmuş, güven ve asayişin yerleşmesini gaye edinmiş ve bu suretle, dinin neşr ve tebliğine engel olacak şartları ortadan kaldırmaya çalışmıştır.¹⁷

Fakat bütün bunların yapılabilmesi için Hz.Peygamber'in kendini düşmanlarının taarruz ve saldırısından koruması gerekiyordu. İşte bu dönemdeki emniyet teşkilatının tamamının bu "özel muhafızlık"tan yani, "Peygamber'in özel korunması"ndan ibaret olduğunu görmekteyiz. Halbuki daha sonraki devirlerde bu müessese iyice yerleşip, günümüzdekine örnek teşkil edebilecek tam bir teşkilat halini alacaktır.¹⁸

İfade ettiğimiz mevzuyla ilgili tarihî rivayetlere gelince:

Kays b. Sa'd'ın Peygamberimizin yanında, emirlerden sayılan "sâhibu's-şurta" konumunda olduğunu ifade eden rivayet,¹⁹ Kays'ın, Peygamberimiz'in yanından hiç ayrılmayan, onun korunması hususunda polis gibi davranan kişi olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Bu rivayet, râvinin yaşadığı dönemde sahibu's-

¹⁴ Müslim, Ebû'l- Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, Sahih I-V, thk.: M. F. Abdülbakî, İstanbul, tsz., Kitabu'l- Hudûd, 5-25 (1692-1698 no'lu hadis)

¹⁵ Müslim, Kitabu'l- Hudûd, 2 (1688 no'lu hadis), 7 (1705 no'lu hadis), Kitabu'l- Tevbe, 11 (2771 no'lu hadis); Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, Kitabu'l- Cumel min Ensâbi'l- Eşraf I-XIII, thk.: S. Zekkâr-R. Ziriklî, Beyrut, 1417/1996, I,425; el-Kettânî, 'Abdulhayy, et-Terâtibu'l- İdâriyye Nizâmu'l- Hukûmeti'n- Nebeviyye I-II, nşr.: Dâru'l- Kitâbi'l- 'Arabî, Beyrut, tsz., I,300-312 (Bu eserin daha kullanışlı ve dipnotlarıyla istifadeli Türkçe çevirisi: et-Terâtibu'l- İdâriyye Hz.Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar I-III, çev.: A. Özel, İz Yay. İstanbul, 1991); Ayrıca Kadı Ebu Yusuf, Kitabu'l- Haraç, çev.: Ali Özek, 2. baskı, İstanbul, 1973, 238-285; Fahrettin Atar, İslâm Adliye Teşkilâtı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Ankara, DİB. Yay., t.y., 38-40

¹⁶ İbn Hişâm, Ebû Muhammed 'Abdulmelik b. Eyyüb el-Himyârî, es-Siretu'n- Nebeviyye, I-IV, thk., M. es-Sekâ, vd., Beyrut, 1971/1391, III,351; İbn Kayyım el-Cevziyye, et-Turuku'l- Hukmiyye fi's-Siyâseti's- Şer'iyye, thk.: M. Hamil Gâzî, Kahire, tsz, 10; Kettânî, I,313

¹⁷ Mevlânâ Şibli, Asr-ı Saadet (İslâm Târîhi), I-V, çev.: Ö. R. Doğrul, İstanbul, 1977, I,441

¹⁸ Metin Yılmaz, 66 vd.; Mahfuz Söylemez, Bedevilikten Hadariliğe Kûfe, Ankara, 2001, 202-209

¹⁹ el-Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'İsmâ'il b. İbrâhîm b. el-Muğîre b. Berdizbe, es-Sahih I-VIII, nşr.: el-Mektebetu'l- İslâmiyye, İstanbul, t.y., Kitabu'l- Ahkâm, 12. Bâb, VIII,108; et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa Sevre, el-Câmi'u's- Sahih (Sünenu't- Tirmizî) I-V, thk.: A. M. Şakir, nşr.: el-Mektebetu'l- İslâmiyye, yy., tsz., Kitabu'l- Menâkıb, 52. Bâb, (3850 no'lu hadis), V,690; İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l- Fazl Şehabeddin Ahmed, el-İsâbe fi Temyizi's- Sahabe I-IV, Matbaatu'l- Musennâ, Bağdad, 1328, III,249; İbn Abdilber, Ebû Umer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubi Nemerî, el-İstiâb fi Ma'rifeti'l- Ashâb I-IV, thk. A. M. Bicavi. Kahire, Dâru Nahdati Mısır, t.y., III,1289; Şibli, I,454

şurtanın konumunun belirli ve yerleşik olduğunu açıkça ortaya koymaktadır ki, zaten daha sonraki dönemlerde teşkilatın oluşup iyice yerleştiğini biliyoruz. Ancak bu rivayet Hz.Peygamber döneminde şurtanın varlığını ortaya koymaya yetmemektedir.

Hız.Aişe'den gelen bir rivayet de şu şekildedir: "Resûlullah, Medine'ye geldiği zaman düşman saldırısından endişe ederek uyuyamadı da, "Keşke ashabımdan biri beni bu gece muhafaza etseydi." dedi. Biz bu hal üzere iken, birden bir silah hışırtısı işittik. Bunun üzerine Resûlullah, "Kimdir o?" diye seslendi. O kimse de, "Sa'd b. Ebî Vakkas ey Allah'ın Resûlu!" diye cevap verdi. Hz.Peygamber de, "Ne var, ne oldu sana böyle?" diye sorunca, o, "Gönlüme Resûlullah'ın hayatı hakkında bir endişe düştü de, bekleyip seni muhafaza edeyim diye geldim." dedi. Bunun üzerine Resûlullah, ona dua etti, sonra da yatıp uyudu. Hatta biz onun horlamasını işittik."²⁰ Mütercim Mehmet Sofuoğlu'nun bu hadisin tercümesindeki küçük dipnotunu konumuzla alakasından dolayı, nakletmekte fayda görüyoruz:

"Tirmizî'nin hadisinde²¹ Hız.Aişe, ""Allah seni insanlardan koruyacaktır." (Maide, 5/67) ayeti nazil oluncaya kadar Hz.Peygamber kendisini muhafaza ettirdi." demiştir. Bu rivayete göre Hz.Peygamber, bu ayet nazil olduktan sonra muhafazaya lüzum görmemiştir. Bunun tarihine gelince; Resûlullah, Bedir, Uhud, Hendek, Hayber, Vâdi'l- Kurâ, Kaza Umresi ve Huneyn seferlerinde kendisini bekleterek korumuştur. Bu cihetten yukarıdaki ayet Huneyn harbinden sonra nazil olmuş demek oluyor. Tabaranî Mu'cem'inde, "Mekke'nin fethinden sonra Hz.Peygamber'in nevbetini amcası 'Abbâs bekledi. "Allah seni insanlardan koruyacaktır" va'dinden sonra koruma işi terk edildi." şeklindeki rivayeti de, ayetin Huneyn'den sonra nazil olduğunu ve artık nevbet beklemeye son verildiğini te'yid eder. Siyer müellifleri Hz.Peygamber'in bekçiliğini yapan muhafızlarının isimlerini aramışlar ve bildirmişlerdir: Sa'd b. Mu'âz, Muhammed b. Mesleme, Zübeyr, Ebû Eyyüb el-Ensârî, Zekvân, Edra', Mihcân b. Edra', 'Abbâd b. Bişr, 'Abbâs ve Ebû Reyhâne."²²

Hız.Peygamber, Ebû 'Abdillah Huzeyfe b. el-Yemân'ı kadı olarak gönderirken ona, "Sen onlar için ancak bir kadısin, câbî değil, ârif değil, şurta (polis) da değilsin." dedi.²³ Bu rivayeti de yine yukarıdaki rivayet gibi değerlendirerek, şurta kelimesinin, Hz.Peygamber devrinde kullanılan bir terim olmadığını, râvinin meramını anlatmak için kendi devrinden seçtiği bir kelimeyi kullandığını kabul ediyoruz. Çünkü bunun, başka türlü olabileceğini ortaya koyacak delile sahip değiliz. Ayrıca aşağıdaki rivayetler de, yine bu kanaatimizi destekler mahiyettedir.

²⁰ Buhârî, Kitâbu'l- Cihâd, 70. Bâb, III,222, Kitâbu't- Temennî, 4. Bâb, VIII,129; Müslim, Kitâbu Fedâilî's- Sahâbe, Fadiletu Sa'd b. Ebî Vakkâs, 5. Bâb, 39-40, (2410 no'lu hadis), IV,1875; Tirmizî, Kitâbu'l- Menâkıb, 27. Bâb, (3751 no'lu hadis), V,650-651; Kettânî, I,292

²¹ Tirmizî, Kitâbu't- Tefsîr, 6. Bâb, (3046 no'lu hadis), V,251

²² Hatta gelenek olduğu üzere Hız.Aişe'nin bu hadisinden, a. Devlet başkanının hayatını korumanın millete borç olduğu, b. Düşmandan sakınmanın meşruiyeti, c. Sebeplere yapışmanın tevekküle mani olmadığı, hükümleri çıkarılmıştır. Çünkü sebeplere tutunup tedbir almak, zahir ve beden; tevekkül ise kalp ile ilgili olan ayrı ayrı şeylerdir." Mehmed Sofuoğlu, Sahih-i Müslim ve Tercemesi I-VIII, İstanbul, 1974, VII,315

²³ (el-Mâlikî, Riyâdu'n- Nûfûs fî Tabâkâtî'l- 'Ulemâi Kayravan adlı eserden naklen), Ahmed 'Abdusselam Nâsîf, eş-Şurta fî Mısırî'l- İslâmiyye, Kahire, 1407/1987, 114

Haşram b. Hubâb el-Ensârî²⁴ ve el-Edra' es-Sülemî'nin de, Hz.Peygamber'in korumalarından (el-hares) olduğu rivayet edilmektedir.²⁵ Hz.Peygamber'i korumak için geceleri bekleyenlerden biri olan Edra' şu olayı anlatır: Bir gece nöbet tutmak için Resûlullah'ın evine geldim Bir adam o sırada yüksek sesle Kur'ân okuyordu. Resûlullah bunu duyup dışarı çıktığında, "Ey Allah'ın Resûlu, bu gösterişi seven biri olmalı." dedim. O da, "(Yok öyle deme,) bu, Abdullah b. Zilbicâdeyn'dir buyurdu."²⁶

Yine Hz.Peygamber'in evini muhafaza ile meşgul olanlardan biri olan Râbi'a b. Ka'b, nöbeti esnasında Resûlullah'ın tesbih ve tehlilini dinlediğini, nihayet yorulup uykuya daldığını söylemektedir.²⁷

Resûlullah'ı Bedir savaşında Saîd b. Zeyd ve Bedir savaş dönüşünde de Zekvân b. Abdikays korumuşlardır.²⁸

Uhud harbinden önce herhangi bir müşrik saldırısına uğramaması için, bir müddet mescidde Hz.Peygamber'in odasının önünde Sa'd b. Muaz, Useyd b. Hudayr ve Sa'd b. Ubade'nin sabaha kadar nöbet bekledikleri vakidir.²⁹

Resûlullah, Uhud öncesi Muhammed b. Mesleme'yi 50 kişinin başına Müslüman karargâhını koruması için bırakmış, onlar da kışlayı dolaşarak nöbet tutmuşlardır.³⁰ Benzer bir şekilde Hz.Peygamber, İbn Ömer'i yaşının küçüklüğünden dolayı Uhud harbine iştirak ettirmemiş, fakat bir grup insanın başına dikerek hepsini Medine'yi korumakla görevlendirmiştir. Bunlar arasında Evs b. Sâbit, 'Arâbe b. Evs ve Râfi' b. Hudeyc de vardı.³¹

Huzâ'î, İbn İshâk'tan naklen: "Hz.Peygamber'in Muhafızları" başlığı altında şunları anlatmaktadır:

"Hz.Peygamber'in Medine'deki muhafızlığını Sa'd b. Ebî Vakkâs yapmıştır." diyerek yukarıda zikrettiğimiz Sa'd hadisini delil getirir.

Ayrıca, "Bedir'de de Sa'd b. Mu'âz'ın muhafızlık yaptığını" söyleyerek, İbn İshâk'tan rivayetle,³² Bedir savaşının sonunda Hz.Peygamber'in çadırının kapısında, ona düşmanların saldırabileceğinden korktukları için bekleyen bir grup

²⁴ İbn Hacer, I,428; Kettâni, I,357

²⁵ İbn Mâce, Ebû 'Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, Sünen I-II, thk., M. F. Abdulkaki, Mısır, tsz., Kitâbu'l- Cenâiz, 41. Bâb, (1559 no'lu hadis), I,497

²⁶ 'Ali el-Muttaki Alâuddin b. Hüsameddin el-Hindî, Müntehâbu Kenzî'l- 'Ummâl fî Süneni'l- Ekvâl ve'l- Ef'âl I-VI, (Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inin hâmişinde) Beyrut, 1398/1978, V,224; Kettâni, I,357; İbn Hacer, I,26

²⁷ Ahmed b. Hanbel, İmâm, Müsned I-VI, nşr., el-Mektebü'l- İslâmî Dâru'l- Fikr, Beyrüt, 1978/1398, IV, 57, 59

²⁸ Bkz.: Halife b. Hayyat, Tarihu Halife b. Hayyat (Halife b. Hayyat Tarihi), çev.: Abdulhalik Bakır, Ankara, 2001, 125

²⁹ Vakidî, Muhammed b. Umer, Kitâbu'l- Megazi I-III, thk.: Marsden Jones, 3. baskı, 'Alemu'l- Kutub, Beyrut, 1404/1984, I,208

³⁰ Vakidî, I,217; Halife b. Hayyat, 125; el-Halebî, Ali b. Burhâniddin, es-Siretu'l- Halebiyye I-III, Beyrut, Dâru'l- Ma'rife, 1400/1980, III,424; İbn Kayyim el-Cevziyye, Zâdu'l- Me'âd Rahmet Peygamberi ve Devleti I-VI, çev.: M. Can, İstanbul, 1989, I,157

³¹ İbn Hacer, I,80, 134; Kettâni, I,357

³² İbn Hişâm, II,280; İbn Kayyim, I,157. Sa'd'ın beraberinde Ebûbekir de vardı: Bkz: Halebî, III,424

silahlı insanla birlikte Mu'âz'ın da ayakta durduğunu ifade etmektedir.³³

Devamında: "Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin, Hz.Peygamber'i, Safiyye validemizle evlendiği zaman, Hayber'de ve başka yerlerde koruduğunu" söyler ve yine İbn İshâk'tan rivayetle³⁴ şunları anlatır: "Hz.Peygamber, Hayber dönüşünde çadırında gecelediği bir esnada Ebû Eyyüb'u kılıcını kuşanmış olarak kendisini korumak için çadırının önünde dolaşırken gördüğü zaman: "Sana ne oluyor, ey Ebû Eyyüb?" diye sordu. O da: "Yeni evlendiğin bu kadının senin aleyhinde bir iş yapmasından korktum. Bu kadının babasını, kocasını ve kavmini öldürdün, küfürden yeni döndü. Sana bir zarar verir diye endişelendim." der. Bunun üzerine Hz.Peygamber, "Allah'ım Ebû Eyyüb'un geceleyerek beni koruması gibi, sen de onu koru." diye dua etti."³⁵

Resûlullah'ı Hendek savaşında Zübeyr b. Avvâm korumuştur.³⁶

Hudeybiye'de Muğire b. Şu'be Hz.Peygamber'in korumasıydı.³⁷ Vâdi'l- Ku-râ'da Bilâl, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Zekvân b. Abdikays koruma yapmışlardır.³⁸

Zamanı belli olmamakla beraber (Mekke'nin fethi esnasında olabilir), Hz.Peygamber'i Mekke'de Haceru'l- Esved'in yanında namaz kıldığı esnada Ömer'in koruduğu ifade edilmektedir. Ömer, Hz.Peygamber namaz kılıncaya kadar elinde kılıcı ayakta beklemiştir.³⁹

Yine İbn İshâk'tan⁴⁰ naklen: "Hz.Peygamber'in Zâtu'r- Rikâ' gazvesi dönüşünde korunmak istemesi üzerine gönüllü olarak muhacirden 'Ammâr b. Yâsir'in ve ensardan da 'Abbâd b. Bişr'in atıldığını" zikrederek,⁴¹ geceleyin, bu nöbetçilere saldırı yapıldığından şöyle bahseder:

"İki arkadaş geceyi yarıya bölüşerek anlaştılar ve ilk nöbeti ensarî 'Abbâd tutar. Esirler arasındaki karısını almak isteyen bir adam gelir ve nöbetinde namaza duran bu adamı öncü zannederek ona bir ok atar. Daha sonra attığı iki okla da yaralanan nöbetçi yarasına sabrederek, rükûa gittiği zaman arkadaşını uyandırır. Bunun üzerine saldırgan, karşı tarafın ihtiyatlı davranışını anladığından kaçıp gider. Uyanan muhacir arkadaşını yaralı görünce: "Sübhânellâh, ilk ok atıldığı zaman niye beni çağırmadın?" der. Ensarî ise: "Süre okuyordum, onu tamamlamadıkça kesmek istemedim. Ok bana isabet edince rükû ettim ve sana seslendim. Allah'a yemin olsun ki, Resûlullah'ın korunmasını emrettiği kapının zayı olmasından endişe etmeseydim, süreyi kesmeden veya tamamlamadan evvel nefsimi keserdim." dedi.

Son olarak Huzâ'î, Benû Kurayza gazvesi gecesinde de Hz.Peygamber'in

³³ Kettâni, I,357

³⁴ İbn Hişâm, III,354; Halife b. Hayyat, 125; Halebi, III,424

³⁵ Kettâni, I,357

³⁶ Halife b. Hayyat, 125; Halebi, III,424; İbn Kayyım, I,157

³⁷ Halebi, III,424

³⁸ Halebi, III,424

³⁹ Kettâni, I,357

⁴⁰ İbn Hişâm, III,218

⁴¹ Kettâni, I,358; İbn Kayyım, I,157

muhafızının (el-hâris) Muhammed b. Mesleme olduğunu İbn İshâk'tan⁴² rivayetle zikreder⁴³.

Yine Hz.Peygamber'i koruyanlar arasında Sa'd b. Mâlik ve 'Âiz b. 'Amr el-Müzenî zikredilmektedir.⁴⁴

H.z.Peygamber, Tebük seferine gittiği zaman, orada kaldığı 20 gün boyunca Abbâd b. Bişr'i kendisine korumakla görevlendirmiştir.⁴⁵

Huneyn savaşı esnasında Resûlullah, "Bu gece bizi kim koruyacak?" deyince, Enes b. Mersed el-Ğanevî, "Ben, ey Allah'ın Resûlü." dedi. Sabahleyin Resûlullah ona, "Gece nöbeti hiç bıraktın mı?" diye sordu. O da, "Hayır, namazı kılmak ve ihtiyaç gidermek dışında." diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah, "Sen Cennete girmeni vacip kıldın; binaenaleyh bu geceden sonra amelde bulunmazlık etmen de gerekmez." dedi.⁴⁶

Sakif kabilesi heyeti Medine'ye geldiğinde Muğire b. Şu'be'yi kendi nöbetinde Resûlullah'ın yük develerini gözetliyor buldular. Develeri otlatmak Resûlullah'ın ashâbı arasında nöbete bağlanmıştı. Muğire onları görünce, develeri Sakiflilere bıraktı ve gelişlerini Resûlullah'a müjdelemek için süratle gitti.⁴⁷

Huzâ'î, Ebû Muhammed b. 'Atiyye'nin "el-Vecîz fi Tefsîr" adlı eserinden naklen de şöyle demektedir:

"Resûlullah kendini koruyan ashâbını araştırır, ihmal etmezdi. Ne zaman ki, Mâide suresinin 67. ayeti nazil oldu, Hz.Peygamber, çadırından çıkarak (kendisini korumak için bekleyenlere), "Ey insanlar, gidiniz, arkadaşlarınıza katılınız." dedi.

Müfessir Zemahşerî de, Hz.Peygamber'in, bu ayet nazil oluncaya kadar korunduğunu söyler ve yukarıdaki rivayeti zikreder.⁴⁸ Hz.Aişe'nin, Hz.Peygamber'in, bu ayet nazil oluncaya kadar korunduğu hakkındaki rivayetinden daha önce bahsetmiştik.⁴⁹

2. Koruma Görevlileri ve Muhtelif Durumları

Yukarıda görüldüğü gibi Hz.Peygamber zamanındaki emniyet görevliliği vazifesi, sadece onun şahsının, evinin veya çadırının ve Medine'nin korunmasından ibarettir. Bunun haricinde, muhtelif suçlarla ilgili olarak özel bir infaz kurumu

⁴² İbn Hişâm, III,249

⁴³ el-Huzâ'î, Ebû'l- Hasen 'Ali b. Muhammed et-Tilimsânî, Kitâbu't- Tahrîcî'd- Delâletî's- Semâ'iyye, thk.: A. M. Ebû Seleme, Kahire, 1401/1981, 452-459; Kettânî, I,358

⁴⁴ Bkz.: Halife b. Hayyat, 125

⁴⁵ İbn Sa'd, Muhammed b. Şâkir b. Menî'ez- Zührî, et-Tabakâtu'l- Kübrâ, I-VIII, nşr., Dâru Sâdır, Beyrût, 1960, III,441; Kettânî, I,358

⁴⁶ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî el-Ezdi, Sünen I-V, thk. M. M. Abdulhamid, İstanbul, tsz., Kitâbu'l- Cihâd, 16; İbn Hacer, I,73; İbnü'l- Esir, Ebû'l- Hasen 'Ali b. Ebi'l- Kerem Muhammed b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, Usdu'l- Ğâbe fi Ma'rîfeti's- Sahabe I-V, Tahrân, tsz., I,130; Halebî, III,424; Kettânî, I,359

⁴⁷ İbn Hişâm, IV,184; Kettânî, I,359

⁴⁸ ez-Zemahşerî, Ebû'l- Kasım Cârullâh Mahmud el-Hârezmî,el-Keşşâf 'an Hakâiki't- Tenzil ve 'Uyûnu'l- Ekâvil fi Vucûhi't- Te'vil I-IV, nşr.: Dâru'l- Ma'rîfe, Beyrût, tsz., I,231; Halebî, III,424; Huzâ'î, 459; Kettânî, I,359

⁴⁹ Tirmizî, Kitâbu't- Tefsîr, 6. Bâb, (3046 no'lu hadis), V,251

veya mevzuumuzu ilgilendiren herhangi bir asayiş memuru bulunmamaktadır.

Bu dönemde Hz.Peygamberin muhafızlığını yapan memurlar "el-hâris" ve "el-'ases" adıyla anılmaktadır. Lügatte, korumak, muhafaza etmek manalarındaki "hares" kökünden gelen bu kelime, ism-i fâildir ve çoğulu ise, "hurrâs, harese ve ahrâs"tır.⁵⁰ İstilahta da, lüğavî manasına uygun olarak, "bekçi, muhafız, korucu, bir melikin koruyucuları, yardımcıları" anlamındadır.⁵¹ "Polis ve güvenlik görevlisi" manalarına da gelmektedir.⁵²

"Bekçi, nöbetçi, kol gezme ve gözetleme" manalarına gelen "el- âss" kelimesinden türemiş olan "el-'ases"⁵³ ise, "geceleri insanları korumak, evleri gözetlemek, şüpheli kişileri araştırmak ve onların zarar vermelerine mani olmak için geceleyin dolaşan" manasındadır.⁵⁴

'Ases, uyumayıp, geceleyin görev yapar, akşam namazından sabaha kadar yaya olarak dolaşır ve şüpheliyi araştırırlar.

İleride göreceğimiz gibi, 'ases'in daha sonraki kullanılışı da hiç değişmemiştir.

Yukarıdaki ifadelerde geçen, "Hz.Peygamber'in veya o devrin hâris'i veya 'ases'i" sözü, "onun veya o devrin muhafızı, bekçisi, özel polisi veya koruma polisi" anlamına gelmektedir.

Hz.Peygamberin etrafında muhafızlık yapanların tayin ve azilleri söz konusu değildir. Çünkü dediğimiz gibi ashabın hepsi böyle bir iş için gönüllüdürler. Ayrıca birçok müessesenin henüz kurulmuş ve yerleşmiş olmaması, tayin ve azil müessesesinin de her konuda yerleşmiş olmadığını akla getirmektedir.⁵⁵

Hz.Peygamber, muhafız istesin veya istemesin her iki durumda da ashâb, onun muhafızlığını gönüllü olarak, canla başla ve seve seve yapmışlardır. Yukarıda sunduğumuz kayıtlar bunu ortaya koymaktadır. Bu muhafızlar aynı zamanda devletin, düşmana karşı mücadele veren askerleridir.

Yine yukarıda temas ettiğimiz gibi bu hâris ve 'ases'lerin görev yerleri; Hz.Peygamber'in bulunduğu her yer, evi ve çadırı, hayvanları ve eşyalarıdır. Yani hususî bir mekan söz konusu değildir. Buna ilaveten Medine'nin ve ordugahların da korunması söz konusudur.⁵⁶

⁵⁰ Huzâ'î, 454; İbn Manzûr, Ebû'l- Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükrim el-İfrikî el-Mısırî, Lisânu'l- 'Arab I-XV, nşr.: Dâru'l- Fikr, Beyrut, tsz., VI,48; İbrahim Mustafa vd., el-Mu'cemu'l- Vasit I-II, İstanbul, 1406/1986, I,166; Levis Me'luf, el-Müncid fi'l- Lüğa ve'l- A'lâm, Beyrut, tsz., 126

⁵¹ Huzâ'î, 454; İbn Manzûr, VI,48; İbrahim Mustafa vd., I,166; Levis Me'luf, 126

⁵² Dozy Reinhart, Supplement aux Dictionnaires I-II, Paris, 1927, I,270

⁵³ Dozy, II,126-7

⁵⁴ el-Makrizî, Takiyyuddin Ebû'l- Abbâs Ahmed b. 'Ali, el-Hitât, Kitâbu'l- Mevâ'iz ve'l- İ'tibâr, I-II, nşr., Mektebetu'l- Musennâ, Bağdâd, t.y., II,223; İbn Manzûr, VI,139; Kettânî, II,292; İbrahim Mustafa vd., II,600; Me'luf, 404; İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Ankara, 1988, 404n

⁵⁵ Ancak, Hz.Peygamber, yapmış olduğu bazı tayinlerde, başkan seçimini Kur'ân okutmak suretiyle yapmış olduğu bilinmektedir. Kim daha iyi okur veya daha çok ezber bilirse onu başkan seçerdi. Tirmizi, Kitâbu Fedâilü'l- Kur'ân, 2. Bâb, (2876 no'lu hadis), V,156

⁵⁶ Şiblî, III,29

Muhafızlar, maaş olarak Allah ve Resûlunun rıza ve sevgisinden başka hiçbir ücret almıyor ve beklemiyorlardı.

Silah olarak, o zamanın silahlarını kullanmaktaydılar. O silahlar da, kılıç, kargı, bıçak ve oktur.

Görevleri ise; hem İslâm'ın mücahitliğini yapmak ve hem de özellikle geceleri olmak üzere tehlikeli ve şüpheli yerler ve durumlarda, Hz.Peygamber'in yanında, evinde ve çadırında, silahlı bir şekilde bekleyerek onu ve şehri her türlü saldırıya karşı korumaktır.

Mâide suresinin 67. ayeti inzal olunca; Hz.Peygamber, korunma hususunda da huzur ve güvene kavuşmuştur: "Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer etmezsen (Allah'ın) elçiliğini tebliğ ve ifa etmiş olmazsın, Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şübhesiz Allah, kafirler gürûhunu muvaffak etmez." Bu garantiye ilaveten o sıralarda endişe ortamının da dağılmasıyla sükûn ve genişlik bularak artık muhafazaya ihtiyaç duymayan Hz.Peygamber, muhafızlarının işlerinin başına veya evlerine gitmelerine emir ve izin vermiştir.

3. Asr-ı Saadet'in Emniyet Görevlileri

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, dönemin "hares" ve "'ases"lerinden kaynaklarda doğrudan ismi geçen sahabe şunlardır:

'Abbâd b. Bişr	Muğire b. Şu'be
'Abbâs b. 'Abdumuttalib	Muhammed b. Mesleme
'Âiz b. 'Amr el-Müzenî	Ömer b. el-Hattâb
'Ammâr b. Yâsir	Râbi'a b. Ka'b
Bilâl el-Habeşî	Sa'd b. Ebî Vakkâs
Ebû Eyyûb el-Ensârî	Sa'd b. Mâlik
Ebû Reyhâne	Sa'd b. Mu'âz
Edra' es-Sülemî	Sa'd b. Ubâde
Enes b. Ebi Mersed el-Ğanevî	Saïd b. Zeyd
Haşram b. Hubâb el-Ensârî	Useyd b. Hudayr
Kays b. Sa'd b. Ubâde	Zekvân b. Abdikays
Mihcân b. Edra'	Zubeyr b. 'Avvâm

C. HULEFÂ-YI RÂŞİDİN DÖNEMİNDE EMNİYET VE ASAYİŞ İŞLERİ (11-41/632-661)

Burada, İslam'ın kökleşmeye başladığı devir yani Hulefâ-yı Râşidîn toplumdaki adli vakalara asayiş açısından bakan ve toplumsal olaylara müdahale eden emniyet görevlileri (polis, bekçi) ve ilgili teşkilatın işleyişi ile özellikleri ele alınmaktadır.

I. EMNİYET TEŞKİLATI

Bu dönemin başlangıcında hususi bir emniyet teşkilatının olmadığını görmekteyiz. Çünkü Halife Ebûbekir döneminde devlet, teşkilat yapılanması ve özelliği bakımından hemen hiçbir değişikliğe uğramadan aynen Hz.Peygamber dönemindeki gibi kalmıştır. Emniyeti temin ve cezaların infazı ile meşgul olan

görevliler, bu dönemde kadıya bağlı idi. Kadının vermiş olduğu hükümleri infaz eder, suçluların yakalanması ile ilgilenirlerdi. Çok kısa bir süre sonra, şehirleşme ve içtimâî şartların zorlamasıyla, daha da geliştirilen ve teşkilatça kuvvetlendirilen adliye teşkilatı, diğer teşkilatlardan ayrılmış⁵⁷ ve böylece emniyet teşkilatı sadece suçlara ve suçlulara bakmakla ilgili bir şube halini alarak devam etmiştir. Başlangıçta değilse de zamanla, günümüzdekine benzer vazife icra eden emniyet görevlileri,⁵⁸ halifenin, valinin ve kadının talimatları doğrultusunda görev ifa etmiştir. Önceleri sadece muhafızlıkla meşgulken, zamanla, tüm halkın huzur, emniyet ve asayişi, sokakların güvenliği, çarşı-pazarın selameti emniyet teşkilatının gayretleri ile sağlanır olmuştur. Burada ifade edilen tüm görevlerin ayrıntılarına ait kayıtlar bulamamakla birlikte, var olan kayıtlar ve görevlerin, sonraki dönemin teşkilat, yapı ve özelliklerine ait ayrıntıyı içeren malzemeyi tabii olarak gizlediğine inanmaktayız. Yani, rivayet sırasında -tarihî eserlerin yazıldığı dönemde- emniyet teşkilatı ve görevlilerine ait bilgiler, ravilerin kendi dönemlerinde zaten bilindiği için ayrıntıya girilmeden, sadece, "falan halife veya vali, göreve geldiğinde, falanı şurta veya sahib-i şurta atadı." demekle yetinmişlerdir. Çünkü sahib-i şurta olan kişi, emniyet görevlilerine ait bütün işleri zaten yapmaktadır. Ayrıca bir de, teşkilatın oluştuğunu söylersek, zaten mesele kalmayacaktır. Yine emniyet ve asayişi ayakta tutmakla vazifeli kişi ve teşkilatların son derece güçlü ve sağlam bir yapıda olmasının tabii olduğu da unutulmamalıdır. İşte bu yapıdaki bir teşkilat, aynı zamanda devletin gelişmesine de katkıda bulunacaktır.⁵⁹

İkinci Halife Ömer devrinde İslam'ın yayılması ve fütühât, hızlı ve çok geniş bir sahada olmuştu. Halife veya vali görevleri taksim ederken, bazı yetkilerini emniyet müdürüne vermek zorunda kalmıştır. İslam devleti genişledikçe merkezî şehirler de artmış ve İslam birliği, vatandaşların güvenliğini korumak suretiyle meydana gelmişti. İbn Haldun, "İlahî kanun şüpheli olmak iddiasında değildir. O, ancak ve ancak canileri cezalandırır." der. Zanlı olmayan bu katilleri izlemek ve araştırma yoluyla onları cezalandırmak için bir polis teşkilatının kurulması gerekiyordu. Bir kez kurulunca da, medenî hayatın ayrılmaz ihtiyaçlarına cevap verdiği için bir daha da silinmedi.⁶⁰

Emniyet teşkilatı aşağıda göreceğimiz gibi, Halife Ömer zamanında müstakil ve düzenli bir hale gelmiştir. Bunun sebebi ise, onun bütün devlet müesseselerine verdiği düzen ve intizamdır.⁶¹ Bu dönemde emniyet işlerinin kadınlardan alınmasının sebebi ise, kadının işlerinin çokluğu nedeniyle, cezâî bir kovuşturmayı yapacak durumda olamaması ve bazı işlerin makamına hürmeten ona götürülmemesidir.⁶²

⁵⁷ Şibli, IV,157, 362, 369-370, 510; Corci Zeydân, I,349; Louis Gardet, Le Cité Musulmane, Vie Sociale et Politique, Paris, 1954, 713; Hasan İbrahim Hasan, Siyasî-Dini-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi, I-VI, çev., İ. Yiğit vd., İstanbul, 1985/1987, II,160, IV,210; Hasen İ. Hasen-'Ali İ. Hasen, en-Nuzumu'l- İslâmiyye, Kahire, 1962, 217; Atar, 58 vd.

⁵⁸ Şavkî Ebû Halil, İslam ve Dünya Medeniyetleri Tarihi, çev.: A. Aydın-A. Timurtaş, İstanbul, 2005, 269-272

⁵⁹ Fârûk Abdusselâm, eş-Şurta ve Mehâmuhâ fi' - Devleti'l- İslâmiyye, Kahire, 1990, s. 13

⁶⁰ Gardet, 713; Clément Huart, Histoire des Arabes, I-II, Paris, 1912, II,363

⁶¹ Şibli, IV,362, 510

⁶² Corci Zeydân, I,126; Joseph Schacht, İslâm Hukûkuna Giriş, çev., A. Şener ve M. Dağ, Ankara, 1986, 60; Gardet, 713

Netice itibariyle, Hz.Peygamber döneminde teşkilat olarak göremediğimiz emniyet teşkilatı, kadıya bağlı olarak merkezde; valiye veyahut kadıya bağlı olarak da merkez dışında görev yapmaktaydı. Hz.Peygamber'in son dönemlerinde istikrarın iyice yerleşmiş olmasına rağmen, irtidât hadiselerinin nadiren görülmesi ve yalancı peygamberin ortaya çıkmasının, gönüllü muhafızları yeniden harekete geçirmiş olması da muhtemeldir.

Kays b. Sa'd'ın Hz.Peygamber'in yanında sâhib-i şurta konumunda olduğunu belirten rivayet ile diğerlerinde ifade edilen, dönemin özel muhafızlık ve Hz.Peygamber'in evinin korunmasıyla ilgili hemen hemen tüm rivayetler, vakıa olarak Mekke'nin fethinden öncesine ait görünmektedir. Fakat bu rivayetlerin daha sonraki dönemler açısından önemi, bu görevlerin ve ilgili teşkilatın, raviler döneminde, yani Tabîin ve Etbau't-Tabîin döneminde, tam bir yapılanma içerisinde olduğunun göstergesi olmasıdır. Bu iddiamızı aşağıdaki örneklerle de desteklemeye çalışacağız.

1. Halife Ebûbekir Devrinde

Bu devirde, bütün devlet müesseselerinin Hz.Peygamber'inkinden farklı bir özellik ve değişiklik göstermediği malumdur. Mevzuumuzla alakalı olarak kaynaklarımızda geçen ifadelerle değinirken, önceki ve sonraki dönemin teşkilatıyla da mukayese ederek, konuyu ele almak istiyoruz.

Ebûbekir'in, halifeliği devrinde dâhili emniyete önem verip, gece bekçiliğini (sâhibu'l- 'ases), bizzat kendisinin yaptığını ve ayrıca Ömer'le İbn Mesud'a da aynı görevi verdiği dair rivayetler vardır.⁶³ Benzer bir rivayet, ilerde de görüleceği gibi, ikinci halife Ömer için de söz konusudur. Bu tür rivayetlerin, kurumsallaşma ve görev dağılımının, henüz olmadığı veya kurulma ve yerleşme aşamasında olduğu durumlar için doğru olabileceğini düşünmekteyiz. Hz.Peygamber'in birçok vazifeyi bizzat deruhte etmesi gibi, her dönemde de vali ve üst düzey yetkililerinin birçok görevi aynı anda üstlendikleri vakidir. Ayrıca birçok denetleme ve teftiş örnekleri de görülmektedir ki, bu örnekler de, ravi açısından bakılınca, vazifeyi icradan farklı değildir. Mesela sağlık bakanının hastane, milli eğitim bakanının okul, valinin yurt, emniyet müdürünün fiilen bazı operasyonlara katılması gibi örnekler her devirde görülmektedir. Bu tür faaliyetlerin, üst düzey yetkililerinin doğrudan vazifeyi icra ettikleri şekilde anlaşılması gerektiğini düşünmekteyiz. Vazife ve sorumluluk bilincinin yüksek olduğu kişilerde bu tür davranışların, yani sorumluluğu altındakilerin görevlerine iştirakin her zaman olabileceği, dolayısıyla da yukarıdaki rivayetlerin, bu şekilde değerlendirilmesinin uygun olacağına inanmaktayız.

Bazı müellifiler,⁶⁴ Ebû Dâvûd'un naklettiği bir hadisi⁶⁵ esas alarak gece bekçiliğinin ('ases) ilk olarak Ebûbekir döneminde başladığını sarih bir şekilde beyan etmektedirler. Bu rivayete göre, Ebûbekir 'Abdullah b. Mesud'u "sâhibu'l- 'ases" tayin etmiştir. Mezkûr rivayet şudur:

"Bir adam, 'Abdullah b. Mesud'a gelerek; "falan adamın sakalından içki damlıyor." dedi. İbn Mesud'da; "Biz tecessüsten nehyolunduk. Bir şey bizim için

⁶³ Kettâni, I,293; Nâsif, 114

⁶⁴ Makrizî, II,223; Kettâni, I,293

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Kitabu'l- Edeb, (4890 no'lu hadis), IV,273

zahir olursa, ancak ona müdahale ederiz." diye cevap vermiştir."

Biz, Hz.Peygamber döneminde gece bekçiliğinin birçok örneğini görmüştük. Dolayısıyla 'ases olarak geçen bu faaliyetin daha öncekinin devamı olan bir görevlendirme olabileceğinin muhtemel olduğunu düşünmekteyiz. Bu anlamda Ebübekir'in, Usâme ordusunun sefere gönderilmesinin her ne pahasına olursa olsun gerçekleşeceğini söyledikten sonra, güvenlik için Medine civarına bekçiler (hâres) dıkeceğini, ifade etmesini de⁶⁶ aynı bağlamda görmekteyiz.

Bunlar ve aşağıda sunacağımız rivayetler, Ebübekir devrinde teşkilat halinde değilse de böyle bir görev ve görevi icra edenlerin bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca toplumun henüz asker-sivil bir toplum olduğu da hatırdan çıkarılmamalıdır.

Hz.Peygamber devrindeki bir uygulamanın, durumlar gerektirdiği taktirde Ebübekir devrinde de uygulanabildiğini görmekteyiz. Mesela Ebübekir, Tuleyha b. Huveylid'in peygamberlik iddiası esnasında, ahabdan Ali'ye şehrin kapılarınından birini, Zubejr'e başkasını, Talha'ya da bir başkasını koruması için muhafızlık (hurra) görevini verirken, 'Abdullah b. Mesud'a da geceleyin, emniyet için şehri dolaşması ('ases) görevini vermiştir.⁶⁷

İbn Mu'in es-Sa'di anlatıyor:

"Atımı gövdeli bitkilerden otlatmaya çıktım. Derken, Benû Hanife'nin mescidlerinden bir mescide uğradım. Orada bulunanların Müseyleme'nin Allah'ın resûlu olduğuna dair şahadet getirdiklerini duydum. Oradan çıkıp Abdullah b. Mesud'a gittim. Bunları haber verdim. O da oraya hemen polisler (şurat) gönderdi. Polisler onları yakalayıp getirdi. Tevbe edip, sözlerinden dönmeleri üzerine İbn Mesud onları serbest bıraktı. İsmi Nuvâha olan bir adamı ise, öne çıkararak boynunu vurdu. Ona, "Niçin diğerlerini serbest bıraktın da bunun boynunu vurdun?" dediler. O da, "Ben Resûlullah'ın yanında oturuyorken, içeriye Müseyleme'nin elçisi olarak biri bu, biri de başkası iki kişi girdi. Resûlullah bunlara, "Benim Allah'ın resûlu olduğuma şahadet getirir misiniz? dedi. Onlar da, Müseyleme'nin Allah'ın resûlu olduğuna şahadet getirdiler. Resûlullah, "Allah ve Resûlüne inandım. Eğer elçi öldüren biri olsaydım ikinizi öldürürdüm." dedi. Sonra da onların mescitlerinin yıkılmasını emretti."⁶⁸

Ebübekir zamanı 'ases (gece bekçiliği) görevine Ömer b. Hattab ve Abdullah b. Abbas'ın baktığı, onların geceleri dolaşarak halkın güvenliğini sağladıkları ve Ebübekir'in kölesi Eslem'in de bazen onlara eşlik ettiği, bir başka rivayette⁶⁹ yer almaktadır.

Bu rivayetlerin birleştirilmesi, Abdullah b. Mesud'un bu görevi daimî olarak üstlenmiş olabileceğini veya güvenlik ve asayiş işlerinin daimî sorumlusunun Abdullah b. Mesud olabileceğini⁷⁰ akla getirmektedir.

⁶⁶ İbn Kesir, VI,304

⁶⁷ Taberî, IV,64; İbn Kesir, VI,311; Halife b. Hayyat, 127; Kettâni, I,293; Ersen, 27

⁶⁸ ed-Dârimî, 'Abdullah b. 'Abdurrahman es-Semerkindî, Sünen I-II, thk.: M. A. Dehmân, Beyrut, tsz., Kitâbu's- Siyer, (60 no'lu hadis), II,307

⁶⁹ Metin Yılmaz, s. 53

⁷⁰ Rahmûni 55

Halife Ebûbekir, suçluları takip ve cezalandırma hususunda zerre kadar gevşeklik ve ihmâl göstermemekle beraber, siyasi suçlulara siyasi icaplara göre muamele ederdi. Fakat bayağı suçların cezası derhal verilir ve bunların huzur ve emniyeti bozmalarına imkan bırakılmazdı.⁷¹ Bu bağlamda o, kılıç veya kırbaçla hadlerin ikamesi görevini 'Ali'ye vermiştir.⁷²

M. Hamidullah,⁷³ Ebûbekir'in, Ömer'i halife olarak tayin ettiğini yazdığı mektubu zarfa koyarak kapattığını ve onu sahib-i şurtaya verdiğini zikretmektedir.

Gerek Ebûbekir ve Ömer, gerekse daha sonraki dönemlerde eyaletlere gönderilen valilerin veya kadıların, emniyet işlerini de üstlendiklerini görüyoruz. Bazen de emniyet görevlisi müstakil olabilirdi. Mesela Ebû Hüreyre 15/636 yılında Bahreyn bölgesinin kaza ve emniyet (ahdâs) işlerini üstlenmişti.⁷⁴

2. Halife Ömer Devrinde

Halife Ömer, devlet teşkilatına yeni bir düzen getirmiş ve bu düzen gelişip mükemmel bir şekil almaya başlamıştı. Bunun ifadesi olarak Ömer'in merkez teşkilatı dâhil her vilayetinde aşağıdaki memurlar bulunurdu: 1. Vali, 2. Kâtip, 3. Divân Kâtibi, 4. Haraç Memuru, 5. Emniyet Müdürü (Sâhibu'l- Ahdâs), 6. Haznedâr ve 7. Kadı. Halife Ömer, cezaî işleri takip etmekle görevli ayrı bir daire kurmamış olup, zina ve hırsızlık davalarına hâkimlerin bakmasını isterken, ilk tahkikatın da "ahdâs" adı verilen zabıta tarafından yürütülmesini sağlamıştır. Emniyet teşkilatı, ayrı ve müstakil bir daire olup, polislere "ahdâs" denildiği gibi, polis müdürüne de "sâhibu'l- ahdâs" adı verilmekteydi.⁷⁵

Tamamıyla iştirak ettiğimiz bu görüşü destekleyecek birçok rivayete sahibiz:

'Ases teşkilatının ilk olarak Halife Ömer zamanında kurulmuş olduğunu düşünen müellifler,⁷⁶ devlet teşkilatlanmasının bu dönemde başlamış olmasından dolayı, bu görevin de teşkilata dönüştüğünü kastetmiş olmalıydılar. Çünkü Ebûbekir zamanı için verdiğimiz örnekler, emniyet ve asayiş sağlayan bir takım görevlilerin, o zamanda bulunduğunu göstermektedir.

Aslında burada her ne kadar çok açık olarak görünmemekteyse de, 'ases ve hares yani gece bekçiliği ve muhafızlığın daha ilerisini düşünmek gerekmektedir. Çünkü Ömer dönemi, devlet teşkilatının şartlara göre neredeyse tümünden yeniden yapılandığı bir dönemdir. Bu yüzden 'ases ve haresle birlikte şurta kelimesi ve teşkilatının bu dönem için kullanılmasının yanlışlanamayacağını düşünmekteyiz. Zaten aşağıdaki örnekler de bunu desteklemektedir.

⁷¹ Şibli, IV, 160

⁷² Rahmûni, 55

⁷³ Muhammed Hamidullah, İslam Anayasa Hukuku, Ed.: Vecdi Akyüz, İstanbul, 1995, 34, 126

⁷⁴ el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd, Fütûhu'l- Buldân, çev.: M. Fayda, Ankara, 1987, 118

⁷⁵ Şibli, IV, 369-370; Hüseyin Algül, İslam Tarihi I-IV, İstanbul, 1986, II317-319; Süleyman Muhammed et-Temmavî, Hz. Ömer el-Faruk ve Modern Sistemler, çev.: M. V. Taylan, İstanbul, 1993, 283 vd.

⁷⁶ es-Suyûtî, Celâluddin 'Abdurrahmân b. Ebîbekr, Târîhu'l- Hulefâ, İstanbul, 1371/1952, 136-137; H. İ. Hasen, en-Nuzum, 217; İ. Tar., V, 420; Nâsir Ensârî, 38; Fârûk Absusselâm, 12; Gâlib Abdulkâfi el-Kuraşî, Evveliyâtü'l- Fârûki's- Siyasiyye, Mısır, Dâru'l- Vefâ, 1410/1990, 79; Mahmud Ali er-Rekâybî, İdâretü's- Şurta fi Mısır, Mısır, 1383/1966, 7

Halife'nin bizzat emniyet ve asayişle ilgilendiğine dair sahip olduğumuz diğer rivayetler, ona daima, kölesi Eslem'in ve bazen de 'Abdurrahman b. 'Avf arkadaşlık ettiğini haber vermektedir.⁷⁷

Ömer, hadlerin kılıç veya kırbaçla ifası işini Ali'ye tevdi etmişti.⁷⁸ Bilindiği gibi Ömer, şüpheli ve zanlı kişilere karşı sert davranan ilk kimsedir. O, Ruveyşid es-Sekafi'nin evini yakmış, şarapçı olan Rebi'a b. Umeyye b. Halef'i de Hayber'e sürmüştür. O görevi sırasında Medine'de bu işi yürütürken ilk kırbaç taşıyan ve onunla kişileri ilk terbiye edendir. Ve Onun kırbacınının, kılıçtan daha etkili olduğu belirtilmektedir.⁷⁹ Yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Ömer zamanına kadar teşkilatlanmanın henüz gerçekleşmediğinin göstergesi olan bu rivayetler, Ömer'in ilk dönemlerine ait olmalıdır. Ancak ifade ettiğimiz gibi, daha sonraları da yine her fırsatta, bizzat herhangi bir göreve el atmasının mümkün olduğu da görülmektedir. Meselâ Medine çarşısı ve sokaklarını elinde kırbaçıyla teftiş eden Ömer'i de görmek mümkündür.⁸⁰

Diğer bir rivayet de şu şekildedir: "'Abdullah b. 'Abbâs şöyle diyor: "Gecenin ilk üçte birinde Ömer b. Hattâb bana geldi, kapıyı çaldı ve: "Benimle gel, Medine'nin mahallelerini koruyalım." dedi. Böylece yürüyerek çıktık. O esnada onun boynunda kırbaç asılıydı."⁸¹

Yakubî, 'Abdullah b. 'Abbâs'ın Ömer'in polisi (şurat), kölesi Yerve'in ise hâcibi olduğunu söylemektedir.⁸²

Taberî'de ise, şu rivayeti görüyoruz: " Ömer geceleyin 'Abdurrahman b. 'Avf'ın evine geldi, onu çağırdı. O da, "Bu saatte gelmenizin sebebi nedir, Ey Müminlerin Emiri?" dedi. Ömer, "Çarşının yakınına bir grup kabile geldi. Şehrin hırsızlarının onlara bir zarar vermesinden endişe ediyorum. Haydi, çık gel de, onları koruyalım." dedi. Birlikte çıktılar ve tümsek bir toprağa oturup sohbet ettiler. Bu esnada yanan bir lamba gördüler. Halife Ömer, "Ben uykudan sonra lamba yakılmasını yasaklamadım mı?" dedi. Işığa doğru gittiler ve içki içen bir gruba rastladılar. Onlar iyice fark edilince Halife, "onları tanıdım, haydi dönelim?" dedi. Sabah olunca, onlara birini gönderdi. Gelen şahsa, "Ey falan, sen ve arkadaşların dün gece içki içiyor muydunuz?" O da, "sana kim bildirdi, ey müminlerin emiri?" dedi. Ömer de, "Buna şahit oldum." deyince, adam, "Allah seniecessüsten men etmedi mi?" dedi. Bunun üzerine Ömer, onu affetti.⁸³

Başka bir rivayete göre, daha önceden irtidat etmiş olan Ebû Şecere'nin, bir gün halife Ömer'in dağıttığı sadakadan almak için müracaat etmesi üzerine, Ömer onu tersleyerek, sadaka vermemiş ve dövmüştür. Bunun üzerine söylediği

⁷⁷ Taberî, V,198; İbnü'l- Esîr, III,59; Makrizî, II,223; Suyûtî, 137; İbn Kesîr, Ebû'l- Fidâ İsmâ'il b. Umer, el-Bidâye ve'n- Nihâye I-XIV, Beyrut, 1397/1977, VII,133; Kettâni, I-294

⁷⁸ Rahmûni, 56

⁷⁹ Taberî, V,203; İbnü'l- Esîr, III,59; Makrizî, II,223; Suyûtî, 137; İbn Kesîr, VII,133; Kettâni, I-295

⁸⁰ İbn Sa'd, III,330; Kuraşî, 95 vd.

⁸¹ Ya'kübî, II,158

⁸² Yakübî, II,159

⁸³ Taberî, V,198; Ebû Ya'lâ el-Ferra, Muhammed b. el-Hüseyn, el-Ahkâmu's- Sultâniyye, thk.: M. Hâmid el-Fekî, Beyrut, 1983/1403, 296; 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'anî, el-Musannef I-XI, thk.: Habiburrahmân el-'A'zâmî, Beyrut, 1392/1972, X,231-232

şiiirinde Ebû Şecere, Halife'den ve onun polisinden (şurta) korktuğunu ifade etmektedir."⁸⁴

Bu ifadeler, bu dönemde emniyet teşkilatının iyice yerleşmiş olduğunun göstergesi olarak anlaşılmalıdır.

Halife Ömer devrinde her vilayetin vali ve kumandanı ayrı idi. Fakat bazen valilikle kumandanlık aynı şahısta toplanıyordu. Polis müdürü yani ahdâs da her zaman ayrıca tayin edilmez, haraç memuru veya başka biri bu vazifeyi de deruhte ederdi. 21/642 yılında Kûfe valisi 'Ammâr b. Yâsir polisiye işlere (ahdâs) de bakardı. Bahreyn'de Kudâme b. Maz'ûn, hem haraç memuru hem de polis müdürü (ahdâs) idi.⁸⁵ Bir rivayete göre, 15/636 yılında Bahreyn'in "ahdâs" ve "imâmet"ini Ebû Hüreyre yürütmektedir.⁸⁶

Eğer bağımsız bir emniyet müdürü tayin edilmişse, bu, orada vali veya kadıya bağlı olarak çalışırdı. Mesela, Kûfe kadısı Şureyh'in yanı başında eli kırbaçlı bekleyen bir görevliden bahsedilir. "Şurtî" veya "civâz" olarak bahsedilen bu görevli şahsın ismi, İbrahim en-Neha'î'dir. Bu şahsın ifa ettiği görevler onun polis görevlisi olduğunu ortaya koymaktadır.⁸⁷

Civâz veya şurtî, Kadı Şureyh'in yanında ayakta durarak bekler, mahkemede muhakeme edilecekleri teker teker çağırır, sırası geleni mahkemeye alır, mahkemede sükûneti bozan veya uygunsuz davrananları azarlar ve kadının emriyle kırbaçla infaz yapar.⁸⁸ Ayrıca civâz, kadının yardımcısı hatta halefidir. Çünkü kadı Şureyh, "civâz"ını, hapisaneye giderek, muayyen bir durum üzere, oradaki bir mahpustan yemin almakla görevlendirmiş ve ona yemin verdireceği zaman ne yapacağını tembihlemiştir.⁸⁹

Mısır için şurta teşkilatı oldukça önemli görünmektedir. Bunun sebebi, Mısır'ın tarihî geçmişi, daha önce burada yaşayan toplumların sosyal ve medenî yapısı olmalıdır. Bu yüzden buradaki önemli kurumlardan biri de şurta amilliğidir. 'Amr b. el-'Âs fetihlerin tamamlanmasından hemen sonra Mısır şurta amilliğini kurmuş ve ilk şurta amiri olarak da önce Zekeriyâ b. Cehm b. Kays'ı, daha sonra Hârice b. Huzâfe el-Ğanem'i tayin etmiştir.⁹⁰ Bazı araştırmacılar⁹¹ 'Amr b. el-'Âs'ın Fustat'taki camiin kible tarafında şurta amilliği için bir bina inşa ettirdiğini ifade etmektedirler. Mısır şurta amilliği valilikten sonra en önemli idarî bir kurumdur. Şurta amilleri valilerin Fustat'tan ayrılmaları durumunda valiliğe vekalet ederlerdi. Vali yerine namaz kıldırır, orduya komutanlık eder, kısaca

⁸⁴ Taberî, IV,86

⁸⁵ Belâzûrî, 119; Taberî, V,131; Şibli, IV,340; Temmavî, 313

⁸⁶ Belâzûrî, 118

⁸⁷ Vekî', Muhammed b. Halef b. Hayyân, Ahbârü'l-Kudât I-III, 'Alemü'l- Kütüb, Beyrût, t.y., II,215, 277, 283, 320

⁸⁸ Vekî', II,307, 320

⁸⁹ Vekî', II,394

⁹⁰ Zübeyrî, Ebû Abdillâh el-Mus'ab, Kitâbu Nesebi Kureys, thk.: E. L. Provençal, Dâru'l- Meârif, 2. baskı, Kahire, 1976, 375; Kindî, 10, 31; İbn Abdi'l Hakem, Ebû'l- Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh, Kitâbu Futûhi Mısır ve Ahbârihâ, Leiden, 1920, 105; Rahmûnî, 73-74

⁹¹ Rahmûnî, 75

valilerin sahip oldukları tüm yetkilere göre hareket ederlerdi.⁹² Mesela 'Amr b. el-'Âs, 21 yılında İskenderiye fethine çıkarken, yerine Hârice b. Huzâfe'yi vekil olarak bırakmıştır.⁹³ Benzer örnekleri daha sonraki dönemler için de bolca görmek mümkündür.⁹⁴

3. Halife Osman Devrinde

Yukarıda bazı müelliflerin emniyet ve asayiş faaliyetlerine ait yapılanmanın Hz.Peygamber devrinde başladığına, kiminin Ebu Bekir ve kiminin de Ömer zamanında başladığına dair kanaat belirttiklerini görmüştük. Aslında böyle bir yaklaşımın, bir tarih kitabında bulunması ve meselenin ele alınışı bakımından da yanlış sayılmaması gerektiğini düşünmekteyiz. Çünkü hangi faaliyetin emniyet ve asayiş-i ravilerin yaklaşımıyla 'şurta'yı- ilgilendirdiğine karar verirsek, faaliyete dair örnekleri bu kararımızla birleştiren, mezkûr faaliyetlerin o dönemde başladıklarını düşünür ve kanaatlerimizi de ona göre belirleriz. Buradan hareketle, yine yukarıda söylediğimiz gibi, sivil-asker yapılı bir toplum vardır ve henüz her alanda kurumsallaşmanın hazmedilebildiği de söylenemez. Bu yüzden bazı müelliflerin 'şurta' teşkilatını üçüncü halife Osman'la başlatmaları normal görünmektedir. Bunlara göre, ilk şurta edinen halife Osman'dır ve onun şurtası da, 'Abdullah b. Kunfuz et-Temimî'dir.⁹⁵ Biz, bu ve benzeri ifadeleri, emniyet teşkilatının ilk olarak bu dönemde kurulmayıp, daha önceden kurulduğunu ve bu dönemde devam ettiğini, hatta iç çalkantıların çokluğu nedeni ile de gelişip arttığının kastedildiğini anlamamızın daha uygun olacağını kabul etmekteyiz.⁹⁶

Bir başka müellif ise, Osman'ın şurtasının 'Abdullah b. Ma'bed et-Temimî olduğunu bildirmektedir.⁹⁷

Bilâl'in bayram namazları gidişinde Hz.Peygamber'in, daha sonra da Ebûbekir'in önünde mızrakla yürüdüğü, Sa'd b. Karaz'ın da Ömer ve Osman'ın önünde bayram namazları gidişinde mızrakla yürüdüğü ve aynı adetin sonraları valiler için de devam ettirildiği ifade edilmektedir.⁹⁸ Buna göre törenlerde şurtanın, halife veya valilerin önünde harbe taşıyarak yürümesi adetin benimsendiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte İbn Habîb, Osman'ın, düşmanlık vb. durumlar için şurta edinmiş olmakla birlikte, şurtanın ne harbeyle ne de grup olarak önünde yürüdüğünü ifade etmektedir.⁹⁹

Halife Osman döneminde de, Ömer döneminde olduğu gibi eyaletlerde kadı-

⁹² Nadir Özkuyumcu, Fethinden Emevilerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1993, 91; Adem Apak, İslam Siyaset Geleneğinde Amr b. el-'Âs, Ankara, 2001, 267

⁹³ Belazurî, 316

⁹⁴ Özkuyumcu, 91-93

⁹⁵ Yakûbî, II,173; İbn Habîb, 373; Halife b. Hayyat, 223; İbn Hacer, III,466; en-Nuveyrî, Ahmed Şihâbuddîn, Nihâyetu'l- Ereb fî Funûni'l- Edeb I-XXXI, thk.: M. E. İbrahim, Kahire, 1395/1975, XIX,509; İbn Abdî Rabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endelusi, el-Ikdul'î Ferid I-IX, thk.: M. M. Kamiha, Dâru'l- Kutubi'l- 'İlmiyye, 3. baskı, Beyrut, 1407/1987, V,37; Suyûtî, 165

⁹⁶ Nâsır Ensârî, 39

⁹⁷ ed-Diyarbakrî, Hüseyin b. el-Hasen, Târihu'l- Hamis fî Ahvâli Enfesi Nefis I-II, nşr.: Müessesetu Şa'bân, Beyrut, tsz., II,255

⁹⁸ İbn Sa'd, III,236

⁹⁹ İbn Habîb, 373; Rahmûnî, 59

lık veya diğer görevlerle birlikte veya müstakilen emniyet görevlisi tayin olunuyordu. Mesela, Halife, Basra kadılık ve emniyet (ahdâs) işlerine Ebû Musa el-Eş'arî'yi tayin etmiştir.¹⁰⁰ Nusayr b. Abdirrahman, Ömer ve Osman zamanında Şam'da Muaviye'nin şurtası idi.¹⁰¹ Osman'ın Mısır valisi Abdullah b. Sa'd'ın sahib-i şurtası Hişâm b. Kinâne b. 'Amr¹⁰² ve Basra valisi Abdullah b. Âmir'in sahib-i şurtası da Zeyd b. Halebe idi.¹⁰³

Hız.Peygamber'in amcası Abbas b. Abdilmuttalib'in cenazesi çok kalabalık olmuş, izdihamdan dolayı defin problemlili hale gelmişti. Hatta öyle ki, Haşimiler cenazeye bile yaklaşmamışlardı. Bunu gören Osman, şurtayı çağırarak, kalabalığı dağıtmalarını ve Haşimilere yol açmalarını emretti.¹⁰⁴ Buna göre şurta görevlileri çok sayıda olmalıdır.

Namaz kılmak için girdiği mescitte, Ebû Zer ve bir grup sahabeyi ağlaşırken gören Osman, şurtaya onların dağıtılmasını emretmiştir.¹⁰⁵ Yine Osman bir gün hutbedeyken, muhalifleri kalkarak ona karşı seslerini yükselttiler. Halife, onlardan susmalarını istemesine rağmen susmadılar. Bunun üzerine Osman, şurtaya onları oturtmasını emretti, fakat sonuç alamayınca dışarı attırdı.¹⁰⁶ Osman'ı tenkitte aşırı giden Ammâr b. Yâsir de Osman'ın emriyle şurta tarafından bayılınca kadar dövülmüştür.¹⁰⁷

Çok tartışmalı bir dönem olduğu için, burada verdiğimiz örneklerle ilgili olarak şunların akıldan çıkarılmaması gerektiğini hatırlatmak istiyoruz. Çalışmamızda zikrettiğimiz tüm rivayetlerin doğru veya yanlışlığı üzerinde, burada tartışma yapmanın uygun olduğunu düşünmemekteyiz. Çünkü mevzuumuz, olaylar üzerinde değil, sadece "şurta" rivayetleri üzerinde yoğunlaşmak ve olayın cereyan biçimi nasıl olursa olsun, her halükarda şurta ile ilgilenmek temel düşüncemizdir. Çünkü şurtanın görev alanı ancak bu rivayetlerle bize ulaşmaktadır ve olayın biçiminden çok, orada şöyle veya böyle emniyet görevlilerinin varlığını düşünmekteyiz. Yoksa makalemizde zikredilen birçok rivayetin ayrı ayrı tartışmasının yapılabileceğini kabul etmekteyiz.

Veki'de bulunan bir başka rivayet, Halife Osman döneminin, daha önce (Halife Ömer döneminde) kurulması muhtemel olan, başka bir teşkilatı hakkında bize fikir vermektedir.

Basra kadısı Sevvâr b. 'Abdillah ile ilgili olan bu rivayet şu şekildedir:

"'Ukbe b. Selem el-Henâ'î, Ebû Ca'fer'in Basra'daki "me'üne"yi üstlenen âmiliydi. Ravî bize, onun bunaklığı, Allah'a olan saygısızlığı, müslümanların

¹⁰⁰ Veki', I,283

¹⁰¹ İbn Hacer, III,584. Emeviler dönemi Şam şurta teşkilatı için bkz: Necde Hammâş, eş-Şâm fi Sadri'l-İslâm, Dimaşk, 1987, 240-247

¹⁰² Kindî, 11

¹⁰³ Ersen, 30

¹⁰⁴ İbn Sa'd, IV,32; Zehebî, Şemdeddin Muhammed b Ahmed b. Osman, Siyeru A'lâmu'n- Nubelâ I-XXVIII, Müessesetu'r- Risâle, 3. baskı, Beyrut, 1405/1985, II,74; Ersen, 30

¹⁰⁵ İbn Ebî'l- Hadid, Şerhu Nehci'l- Belâga I-X, thk.: M. E. İbrahim, Dâru'l- İhyâ, 2. baskı, by., 1386/1967, IX,4-5; Erzen, 30; Metin Yılmaz, 58

¹⁰⁶ İbn Ebî'l- Hadid, IX,17-18; Ersen, 31

¹⁰⁷ Metin Yılmaz, 59n

mallarına ve canlarına yaptığı kötülükleri şöyle anlatmaktadır: “‘Ukbe b. Selem, denizden bir inci bulup getiren bir adamı yakaladı ve elinden incisini alıp, onu hapsetti. Bunun üzerine o adamın karısı da, Kadı Sevvâr’a gelerek: “Biz önce Allah’a sonra kadıya teslim olmuşuz. Emir ‘Ukbe b. Selem, kocamı yakaladı, yanında bulunan denizden çıkardığı inciye de alarak onu hapsetti. Bunun üzerine kadı Sevvâr, kadının anlattıklarını, bir mektupla emire ulaştırdı: “Eğer doğruysa hemen bırak ve mücevherini de kendisine teslim et.” dedi. Bu mektubu alan ‘Ukbe, mektubu getireni azarlayıp, Kadı Sevvâr’a çok çirkin hakaretler yağdırdı. Elçi de gelip durumu kadıya bildirdi. Bunun üzerine Sevvâr, müfettişlerini (ümenâ), cevabını ve yaptıklarının doğruluğunu bizzat kendisinden sormaları için emire gönderdi. Onlar ona geldiklerinde o, aynı şekilde sövüp saydı. Onlar da dönerek durumu Sevvâr’a bildirdiler. Daha sonra Sevvâr, bir adamı emire göndererek şöyle dedi: “Vallâhi, eğer o adamı serbest bırakıp incisini de kendisine vermezsen, beyaz bir elbise içinde yürüyerek sana gelir, adamsız ve silahsız bir şekilde makamını başına yıkarım ve seni, insanların dillerine destan olacak şekilde öldürürüm.” Emirin yanındakiler bu haberi duyunca, “Ukbe’ye: “Ey emir, o, söylediklerini yapar, O, Emiru’l- Mu’minîn’in kadısı Sevvâr’dır. O, Temim, Mudar ve Bel’anber kabilelerinin adamıdır. Onların hepsi de onun için silahlanı. Sen ise Yemen ehli-densin ve seni Sevvâr’dan koruyacak bir büyüğün bile yok. Onun dediğini yap.” dediler. Bunun üzerine emir, adamı serbest bırakıp, incisini de vererek kadıya gönderdi. Aynı zamanda adamın inciye aldığına şahitlik edecek birkaç adamı da onun yanına kattı. Onlar kadıya gelince, kadı Sevvâr onlara yüksek sesle: “Ey Allah’ın kulları, neye şahitlik ediyorsunuz? Adam serbest bırakıldı, mücevher iade edildi.” dedi.¹⁰⁸

Halife Osman devri emniyet teşkilatına şunu da örnek verelim:

Küfe valisi Sa’id b. el- Ass, bir toplulukta Küfe’lilerle birlikte Sevad hakkında konuşurken, Mâlik el-Eşter’in itiraz ve sözlerine kızan şurta Abdurrahman el-Esedî ve adamları, Eşter’i bayılıncaya kadar dövdüler.¹⁰⁹

Bu ifadeler Halife Osman devrinde emniyet teşkilatının bütün bölgelerde olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Halife Ali Devrinde

Şurta kelimesinin ilk olarak emniyet görevlilerine ıtlak olarak Ali döneminde kullanıldığı iddia edilse de,¹¹⁰ yukarıdaki örnekler ve aşağıda yapacağımız değerlendirmeler, bunun doğru olmadığını ortaya koymaktadır. Hatta emniyet teşkilatının ilk olarak bu devirde tanzim edildiğini söyleyenler de vardır.¹¹¹

Halife Ali’nin emniyet müdürlüğünü Ma’kıl b. Kays er-Riyâhî, Mâlik b. Habîb el-Yerbû’î, Ebû’l- Heyyâc el-Esedî, Hukeym b. Cebele b. Hısn; hâcipliğini ise kölesi Kanber yapmıştır.¹¹² Ayrıca Hârîce b. Habîbe de emniyet müdürlüğü

¹⁰⁸ Vekî’, II,59-60

¹⁰⁹ Taberî, V,328

¹¹⁰ Faruk Abdüsselâm, 13. Yazar, “ashâbu’ş- şurta”, ruesaû’ş- şurta” adlandırmalarının bu dönemde başladığını iddia etmektedir.

¹¹¹ H.İ. Hasen, Nuzum, 217; İ. Tar., V,420

¹¹² Ya’kûbî, II,213; İbn Habîb, 373; Halife b. Hayyat, 248; el-Minkarî, Nasr b. Muzâhim, Vak’atu Sıffin, thk.: A. M. Harun, 3. baskı, 1401/1981, 4; Vekî’, III,11 (aynca bkz.: Müslim, Kitâbu’l-

yapmış ve görevi esnasında insanlara namaz kıldırmıştı.¹¹³ Sa'd b. Sâriye b. Murre önceleri Ali'nin şurtasıyken daha sonra Azerbaycan valiliğine atanmıştır.¹¹⁴

Ali'nin zamanındaki Mısır sahib-i şurta olarak ismi geçenlerden biri de Ebû Müslim el-Murâdî'dir.¹¹⁵ 37/657 yılında Mısır'a vali olan Kays b. Sa'd, emniyet müdürlüğüne Sâib b. Hişâm'ı getirdi.¹¹⁶ Yine aynı yıl vali olan Muhammed b. Ebübekir'in emniyet müdürü ise, 'Abdullah b. Hermele el-Belevî'dir.¹¹⁷ 38/658 yılında yeniden Mısır valisi olan 'Amr b. el-'Âs'ın emniyet müdürü Hârice b. Huzâfe el-Ğânem el-'Adevî'dir.¹¹⁸ 40/660 yılında devlet işleri için dışarı çıkan 'Amr b. el-'Âs'ın vekili emniyet müdürü (sâhibu'ş- şurta), Hârice b. Huzâfe'dir. Hârice'nin, rahatsızlığı nedeniyle camiye gidemeyen vali 'Amr'ın yerine imamet için camiye giderken öldürülmesinden sonra, Zekeriyya b. Cehm b. Kays el-'Adberî emniyet müdürü oldu.¹¹⁹

Sahib-i şurta halifenin verdiği bir takım görevleri yerine getirmektedir. Mese-la Ali, sahib-i şurta Malik b. Habib'e Kufe'deki insanları, Muaviye'ye karşı savaşmak için çıkarılacak orduya katılmaları için ordugâha toplamasını emretmiştir.¹²⁰ Savaşa giden Ali, halefi olarak, Kufe'ye sahib-i şurta Malik'i bıraktı ve ondan, kendilerinden sonraya kalanları toplayıp, derhal orduya katılmalarını sağlaması talimatını verdi.¹²¹ Bu arada Malik, savaşa katılmadığı için sevaptan mahrum kalacağına dair duyduğu üzüntüye karşı, Ali'nin, onların da katılanlar kadar sevap alacaklarını söylediğini görüyoruz.¹²² Malik, ordunun gidişinden sonra geriye kaldığı için yakalanan bir adamın boynunu vurdurur. Bunu haber alarak gelen kavmini de kovar.¹²³

Cemel savaşı öncesinde, Basra'da meydana gelen tartışmalarda, Beytûlmalı koruyan polislerin (şurat) camide başlayarak büyüyen olaylara müdahale ettiğine şahit olmaktadır.¹²⁴ Şurtanın aynı zamanda haraç amillerine koruma yaptıkları da bilinmektedir.¹²⁵

Halife Cuma hutbesini irad ederken, sahib-i şurta minberin yanında durmaktadır.¹²⁶

→ →

Cenâiz, 31 (969 no'lu hadis); Ahmed b. Hanbel, I,150; Rahmûni, 60-61, 251

¹¹³ Nuveyri, XX,206

¹¹⁴ İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endelusi, Cemheretu Ensâbil'- 'Arab, thk.: A. M. Harun, Dâru'l- Maârif, 4. baskı, Kahire, 1977, 237-238; İbn Hacer, II,112; Rahmûni, 251

¹¹⁵ İbn Hacer, IV,180; Rahmûni, 248

¹¹⁶ Kindî, 20

¹¹⁷ Kindî, 27

¹¹⁸ Kindî, 31; Zubeyri, 375; İbn Hacer, I,418

¹¹⁹ Kindî, 31-2; İbn Abdî'l Hakem, 105

¹²⁰ Bkz.: Minkarî, 121

¹²¹ Minkarî, 132

¹²² Minkarî, 133

¹²³ Minkarî, 140

¹²⁴ İbn Ebî'l- Hadîd, IX,320-321; Ersen, 32; Metin Yılmaz, 60-61

¹²⁵ İbn Ebî'l- Hadîd, IV,43; Ersen, 33; Metin Yılmaz, 65

¹²⁶ Ersen, 33; Metin Yılmaz, 65

Ali, düşmanlarına ve birçok sıkıntıya maruz kalarak ölüm tehlikelerine düşmesine rağmen, polis (şurta) ve herhangi bir koruması olmadan gece gündüz tek başına dolaşır ve mescide giderdi. Nitekim kolayca öldürülmesi de bunu göstermektedir.¹²⁷

II. EMNİYET GÖREVLİLERİ VE MUHTELİF DURUMLARI

Yukarıda geçen ifadeler, bu dönemde görev yapan emniyet görevlilerinin muhtelif olduğunu ortaya koymaktadır. Burada bu görevler hakkında kısaca kavram tahlillerine ve bazı ayrıntılara, yukarıdaki bilgiler ışığında temas etmek istiyoruz.

1. Şurta

eş-Şurta kelimesi, "alamet taşımak, şart koşmak, gerekli kılmak ve hazırlamak" manalarına gelen "eş-şart" ve "el-eşrât" kelimelerinden türemiştir. "Falan kendisini bu işe hazırladı, bu iş için yetkili olduğuna dair alamet takındı" şeklinde kullanılmaktadır. eş-Şurta kelimesi de bu manadan türemiştir. eş-Şurta kelimesinin müteradifi, "eş-şurata"dır. Bunların çoğulu ise, "eş-şurat"dır. Nisbeti ise, "eş-şurtî" veya "eş-şurati"dir. Şurta kelimesi için şöyle denmiştir:

"Onlar harbi ilk gören ve ölüme ilk hazırlanan askerlerdir."

Hadis-i şerifte ise, İbn Mesud'un İstanbul'un Araplar tarafından fethi ile ilgili rivayetinde, şu şekilde geçmektedir: "Şurta (savaşı ilk gören öncü asker taifesi), galip olmadan dönmek üzere ölüme hazırlandı."¹²⁸ Diğer birçok lügatte de aynı ifadeler bulunmaktadır.¹²⁹

Çünkü "ashâbu's- şurta" (emniyet görevlileri) bu görevde bizzat, onunla tanınacakları bir alamet kullanmışlardır. Bunlardan, şurtanın özel alamet taşıyan, herhangi bir mücadeleye hazırlanan, yardımcı ve öncü manalarına geldiği ve polisin yaptığı işi ifade için de böylece adlandırıldığı anlaşılmaktadır.

İstilahta ise: Halk içinde tanınacakları bir alamet taşıyan devlet memurlarına alem olmuştur. Bu alamet elbise, bir alet veya yukarıda ifade ettiğimiz gibi görev biçimi veyahut başka bir şey olabilir. Emniyet görevlisi, polis de, böyle bir alamet taşıyan memurdur. Şurta kelimesi, her dönemde emniyet görevlilerini ifade etmiştir.¹³⁰

"Sâhibu's- şurta" veya "emîru's- şurta" da, "emniyet görevlisi veya müdürü" manasındadır. Ebûbekir ve nisbeten Ömer dönemi olaylarında, şurta kelimesinin kullanılmasını çok sık görmüyorsak da, Osman ve Ali dönemi olayları anlatılırken neredeyse sadece şurta kelimesiyle emniyet görevlileri ifade edilmektedir. Bu yüzden de şurta kelimesi, polis için en fazla ve neredeyse tek başına kullanılan bir kelime olmuş ve şurta kelimesi polis teşkilatını ifade eden alem kelime olarak kullanılagelmiştir.

Şurta hem merkez, hem de vilayetlerde görev yapmakta, halife ve valiye

¹²⁷ İbn Ebî'l- Hadîd, X,259; Ersen, 32

¹²⁸ İbn Manzûr, VII,330

¹²⁹ Ahterî, Mustafa Muslihiddin b. Şemseddin, Ahter-i Kebîr I-II, İstanbul, 1309, I,542; Dozy, I,746; İbrahim Mustafa vd., I,479; R. Levy, "Şurta" maddesi, Dâiretû'l- Meârifî'l- İslâmiyye, Tahrân, t.y., XIII,193

¹³⁰ Ayrıca bkz: Metin Yılmaz, 19-27; Faruk Abdüsselâm, 12; Ersen, 15-17; Nâsîf, 98-103

bağlı olarak, ondan emir ve talimat almaktadır.

2. 'Ases ve Hares kelimeleri hakkında yukarıda bilgi verdiğimiz için ayrıca burada temas etmeye gerek görmüyoruz.

3. Ahdâs

"el-hades" kelimesinin çoğulu olan "el-Ahdâs", "olaylar, hadiseler ve gençler" manasına gelir.¹³¹ İstilahta ise, "olaylar müdürlüğü, gençler veya gençlik teşkilatı, gençler topluluğu" olarak devlet teşkilatında yer alan bir müessesedir.

Hulefâ-yı Râşidîn devrinde, ikinci halife Ömerden itibaren taşra vilayetlerinde emniyet ve güvenlik işleri, ahdâs teşkilatını (olaylar müdürlüğünü) ilgilendirmektedir. Sorumlusu olduğu şehirlerde "polis" odur ve suçlulara mani olmak için geceleri dolaşmak, suç ve cinayetlerle ilgilenmek ve zanlının ilk tahkikatını yapmak onun işidir.¹³²

Ahdâs ile ilgili rivayetler bir araya getirilince, onun başlı başına bir teşkilat olduğu ve bulunduğu yerin mülki amirine bağlı olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır. İlk olarak Halife Ömer zamanında kurulan bu teşkilat, davaların ilk tahkikatını yapardı. O zaman müstakil bir daire olarak kurulan bu teşkilatın memurları, "ahdâs", müdürü ise "sâhibu'l- ahdâs" adını almıştır.¹³³

Görüşüne katılmamakla birlikte, H. İbrahim Hasan, ahdâs teşkilatının, polis ile asker arasındaki ortak işlerle meşgul olduğunu ifade eder.¹³⁴ Bu teşkilatın ilk yapılanmasının kesin olarak Halife Ömer'le başladığı, fakat gelişip daha güçlü ve organize hale gelmesinin ise zamanla olduğu söylenebilir.

4. Me'üne

el-Me'üne, lügatta, "yardım, meded ve yardımcı" manalarına gelir. İstilahta ise, "yardımcı kuvvet" manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaynaklarımızda geçen "sâhibu'l- me'üne", "yardımcı emniyet görevlisi"ni; "dâru'l- me'üne" ise, "karakol/polis müdürlüğü" ve "Kahire'deki hapisane"yi ifade etmektedir.¹³⁵

Merkez haricindeki önemi az olan durum ve yerlerde emniyet sorumlusu "vâliyyu'l- ahdâs" olabildiği gibi "vâliyyu'l- me'üne" de olabilir. Bu, sorumlu olduğu yerde, emniyet, asayiş ve gece bekçiliği gibi şurtaya/polise ait olan işlere bakmaktadır.¹³⁶

5. Cîlvâz

el-Cîlvâz, valinin önünde gidiş gelişlerinde koşan ve yürümesi hızlı olan polis manasındadır. Çoğulu ise, "el-celâvîze"dir.¹³⁷

Şurtî manasındaki bu kelime, bazı fukahaya göre; "emînu'l- kadı" veya

¹³¹ İbn Manzûr, II,132; İbrahim Mustafa, I,160; Levis Me'luf, 121; Ahterî, I,287

¹³² Levy, XIII,193; Kâsımî, II,257

¹³³ Belâzürî, 118; Şibli, IV,369-70

¹³⁴ H.İ. Hasen, en-Nuzum, 217 (Yazar ahdas teşkilatının Emevî Halifesi Hişâm b. 'Abdîmelik zamanında kurulmuş olduğuna kanidir.); Suphî es- Salih, İslâm Mezhepleri ve Müesseseleri, çev.: İ. Sarmış, İstanbul, 1983, 253

¹³⁵ Vekî', II,59n; Makrizî, II,187; Dozy, 192; Nâsıf, 104

¹³⁶ Adam Metz, el-Hadâratu'l- İslâmiyye fî'l- Karnî'r- Râbî'i'l- Hicri, I-II, çev., M. A. Ebû Reyde, Beyrût, t.y., II,279-80; Levy, XIII,193

¹³⁷ İbn Manzûr, V,322; Dozy, I,207; İbrahim Mustafa, I,129; Levis Me'luf, 121; Ahterî, I,98

"sâhibu'l- meclis" demek olup, Arapçalaşmış Farsça bir kelimedir, aslı da "celûpes"dir.¹³⁸ Cîlvâz'ın, "emînu'l- kadı" veya "sâhibu'l- meclis" olmayıp, sadece "şurtî" manasına olduğunu iddia edenler de vardır.¹³⁹ Cîlvâz hakkında malumat veren bütün müellifler, yukarıda geçtiği şekilde, Veki'in rivayetlerini kaynak göstermişlerdir.¹⁴⁰

Cîlvâz, kadının meclisinde bulunarak ona yardımcı olan ve maaşını beytül-mâl'den alan emniyet görevlisidir.¹⁴¹ Raşit Halifeler dönemi için, Veki'in Ahbâru Kudât'ı dışında bir yerde kaydına rastlayamadığımız bu görevli, mahkemede, duruşma başlayınca davacı ile davalıyı çağırarak, mahkeme huzur ve sükunu sağlamak, davalı ile davacıları sıraya sokmak, sırası geleni çağırarak, icap ettiği durumlarda elindeki kırbaçla hasımları cezalandırmak ve kadıya niyabet etmek gibi işleri yürütmektedir.¹⁴² Yani bir bakıma günümüzdeki bekçi, mübaşir ve hapisane görevlilerinin işlerini görmektedir.

III. EMNİYET GÖREVLİLERİNİN TAYİNLERİ, AZİLLERİ VE KARAKOL/EMNİYET SARAYI (DÂRU'Ş- ŞURTA)

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde, memurların tayin ve azilleri, merkezde halife-ye, eyaletlerde ise valilere aittir. Onlardan emir alır ve onların talimatlarıyla hareket ederlerdi.¹⁴³

Karakol/emniyet bürosu/emniyet sarayı (dâru'ş- şurta)'na gelince: Hz.Peygamber döneminde, evler, mescid ve kuyular hapisane olarak kullanılmaktaydı. Halife Ömer ise, bir bina satın alarak orayı hapisane olarak kullanmıştır.¹⁴⁴ Fakat bu dönemde dâru'ş- şurta'yı ifade edebilecek sarih bir ifadeye şimdilik rastlayamadığımızı ifade edelim. Bunun sebebi böyle bir binaya ihtiyaç duyulacak dereceye gelinmemiş olmasıdır. Ancak divanların bulunması, emniyet görevlilerinin de hususî bir yerleri olabileceğini akla getirmektedir. Bu hususî yerin de, eğer varsa, ya özel bir bina (divân) veya valilik binası olabileceğini düşünmekteyiz.

IV. EMNİYET GÖREVLİLERİNİN MAAŞLARI

Merkezde ve eyaletlerde bulunan "Beytu'l- Mâl"ın, her türlü memurun maaşlarının ödenmesine kaynaklık ettiği bilinmektedir.¹⁴⁵ Emniyet görevlileri de maaşlarını buradan almaldırlar. Fakat maaşlarının miktarları, mahiyeti ve nasıl verildiği hakkında şimdilik herhangi bir kayda rastlayabildiğimizi söyleyemeyeceğiz.

¹³⁸ Veki', II,277n

¹³⁹ Kâsimî, II,277, 417

¹⁴⁰ Veki', II,215, 277, 283, 320, 394

¹⁴¹ 'Abdulkerim Zeydân, Nizâmu'l- Kadâ fi'ş- Şerî'ati'l- İslâmiyye, Ammân, 1989/1409, 60; Atar, 142

¹⁴² Veki', II,215, 277, 283, 320; Kâsimî, II,409, 416, 417; Rahmûnî, 198-200

¹⁴³ el-Mâverdi, Ebû'l- Hasen 'Alî b. Muhammed b. Habib el- Basrî el- Bağdâdî, el-Ahkâmu's- Sultâniyye ve'l- Vilâyâtud- Diniyye, nşr., Dâru'l- Kütûbi'l- 'İlmiyye, Beyrût, 1985/1405, 261; Şibli, IV,339

¹⁴⁴ Kettânî, I,295, 298; Atar, 218

¹⁴⁵ Ebu Yusuf, 286; Şibli, IV,371-372

V. EMNİYET GÖREVLİLERİNİN VASIFLARI

Emniyet görevlileri ve emniyet müdürü (sâhibu's- şurta), her şeyden evvel, "bir devlet memurunda, o zamanki telakkilere göre, hangi vasıfların bulunması gerekiyorsa",¹⁴⁶ o vasıfları taşımalıdır. Bunlara ilaveten, görevinin gerektirdiği bir takım vasıfları da taşımalıdır. Ancak bu vasıflar, sarîh olarak daha sonraki dönemlerde görülmektedir.¹⁴⁷ Ancak biz, mevzuyla alakalı olması nedeniyle, onların değerlendirilmesini de kısaca yapmak istiyoruz:

1. Müslümanlık

İslâm devletlerinde otorite sahibi olan her görevli müslüman olmalıdır. Emniyet müdürü, kötülük ve çalkantılara mani olacak olan otoritenin başıdır. Bu bir sulta ifade eder, böyle bir tahakküm müslümanlara karşı (müslümanın aleyhine olarak) kafire verilemez. Çünkü "Allah, kafirlere, müminlerin aleyhine asla bir yol ve imkan bahşetmez."¹⁴⁸

2. Erkek Olmak

Emniyet müdürü erkek olmalıdır. Tatbikatta kadın emniyet müdürüne rastlamamakla birlikte, böylesine çetin ve cesaret gerektiren bir işi, o zamanki şartlarda kadınların üstlenebileceği düşünülemez. Bu iş, tabiatı itibarıyla erkek işidir. Ayrıca kadınların "kan ve hudud" diğer bir ifadeyle "ceza davalarına" bakamayacakları¹⁴⁹ tarzındaki geleneksel kaideden dolayı da, emniyet müdürünün erkek olmasına dikkat edildiği kanaatindeyiz. Aynı durumun, o zamanki toplumsal telakkiler göz önüne alınınca, diğer emniyet görevlileri için de geçerli olabileceğini düşünmememiz için hiçbir sebep yoktur.

3. Âkil ve Bâliğ

Âkil ve bâliğ olmayan bir kimsenin mükellef ve sorumluluğunu müdrük olması beklenemez.¹⁵⁰ Dolayısıyla bu durumda bulunan birinin emniyet görevini üstlenmesi de söz konusu değildir. Kaldı ki idarî sahada yeri olan böyle bir teşkilatın başında, akıl ve buluğdan öte, birçok yönden tecrübeli, ileri görüşlü ve kurnaz biri bulunmalıdır.

4. Hürriyet

Hâkim tayin edilmeye mani olan hürriyetin,¹⁵¹ emrinde birçok adamla görev yapan emniyet müdürü için de şart olmaması düşünülemez.

5. Adalet

Emniyet müdürünün adil, doğru sözlü, emaneti yerine getiren, haramlar karşısında iffetli, rıza ve gazab hallerinde itidalini koruyan ve mazlumı gözetken biri olması gereklidir.¹⁵²

¹⁴⁶ Örnek olarak bkz: Yusuf Ziya Kavakçı, Hisbe Teşkilâtı, Bir Hukuk ve Tarih Müessesesi olarak Kuruluş ve Gelişmesi, Ankara, 1975, 22, 139; Atar, 93 vd.; Rekâiyîbî, 7

¹⁴⁷ Şâvkî Ebû Halîl, 270; Metin Yılmaz, 173-179

¹⁴⁸ Nisâ, 4/141; Mâverdi, 261

¹⁴⁹ Atar, 98

¹⁵⁰ Ebû Dâvûd, 17. Kitâbu'l- Hudûd, (4398 no'lu hadis), IV,139

¹⁵¹ Mâverdi, 261; Atar, 100

¹⁵² ed-Dineverî, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, Kitâbu 'Uyûn'il- Ahbâr I-II, Mısır, →→

6. Sıhhat

Bütün görevlerini bedeniyle ifa eden emniyet görevlilerinin, el, ayak, dil, göz ve kulak gibi tüm organlarının sıhhatli olması şarttır. Çünkü bu, fiili bir görevdir. Ayrıca adaletli davranabilmek de, çoğunlukla beden sıhhatine bağlıdır.¹⁵³

7. İlim

İdarî sahada görev yapan, yokluğunda valinin yerine bakan ve kadının verdiği hükümleri infaz eden bu görevli, idarî ve adli muamelâtı iyi bilen siyasetçi biri olmalıdır. Çünkü işi bilmemek, noksan veya yanlış bilmekle hiçbir işin yürüme-yeceği açıktır. İşler yürümeyince vazife yerine getirilmiş olamayacaktır.

8. Cesaret

Olayları bastırmanın, hapisanelerle ilgilenmenin, suçlu ve canilerle iç içe olmanın ve suçluların cezalarını infaz etmenin, ancak cesurların işi olduğu aşıkardır.¹⁵⁴

9. Şöhret ve Asalet

Emniyet müdürü, halk arasında tanınmış, herkesin hürmet ve itimadını kazanmış devlet büyükleri, büyük komutanlar ve bir takım vasıflarla temayüz etmiş şahsiyetler arasından seçilmelidir.¹⁵⁵

10. Ehliyet ve Yetenek

Emniyet müdürü yetenek ve liyakat sahibi olmalıdır. Halife Ömer bir başkan seçtiğinde, onun, seçildiği gruptan biriymiş gibi hareket edenine ve başkanlık sorumluluk ve kapasitesini taşıyan biri olmasına dikkat ederdi.

11. Ciddiyet, Sabır ve Dayanıklılık

Emniyet müdürlüğü ancak böyle olmayı gerektirir. Aksi halde bu vazifenin yürütülemeyeceği aşıkardır.¹⁵⁶ Emniyet müdürü, sabır ve teenni ile hareket edebilen, duygularına hakim ve aynı zamanda uyanık biri olmalıdır.

12. Mükrim, Müşfik ve Devlet Malını Gözetmek

Mükrim, müşfik ve devlet malını gözetmek,¹⁵⁷ emniyet görevlilerinin hassasiyetle sahip olmaları gereken vasıflarıdır. Çünkü devlete ve halka hizmet etmek, ancak bu vasıflarla mümkün olabilir.

VI. EMNİYET GÖREVLİLERİNİN GÖREV VE YETKİLERİ

Bu dönemdeki emniyet müdür ve görevlilerinin görev ve yetkilerini, madde-ler halinde şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. Halife, vali veya kadının emirlerini ifa etmek.¹⁵⁸

→ →

1342/1925, I,16; Taberî, VIII,643; el-Kalkaşendi, Ahmed b. 'Ali b. Abdillâh, Subhu'l- A'sâ fi Sınâ'ati'l- İnsâ I-XIV, thk.: M. H. Şemsuddin, Beyrut, 1407/1987, X,230; Metz, II,281; Kâsımî, II,639

¹⁵³ Atar, 101

¹⁵⁴ Veki', II,235

¹⁵⁵ İbn Haldun, 641, 643; Corci Zeydân, I,349; H.İ. Hasan, III,91, IV,209; en-Nuzum, 271

¹⁵⁶ Dineverî, I,16; Veki', II,235

¹⁵⁷ Dineverî, I,16

¹⁵⁸ Ebû Dâvûd, IV,273; Dârimî, II,307; Makrizî, II,223; Kettânî, I,294

2. Bulunduğu yerdeki kadının, infaz hükümlerini ve asayişle ilgili emirlerini icra etmek.¹⁵⁹

3. Mahkeme salonunda mübâşir ve muhafız görevi yapmak.¹⁶⁰

4. Suçluların tahkikat, kabz, te'dib ve tutuklanmalarına doğrudan bakmak.¹⁶¹

5. Geceleyin halkın mal ve can güvenliğini temin, şüpheli kişilerin halka ve mala zarar vermelerine mani olmak ve mahallerinin huzurunu sağlamak için sürekli sokakları dolaşmak.¹⁶²

6. Halife, vali veya kadının özel muhafızlığını yapmak.¹⁶³

7. Vali veya kadıya, işlerinde naiblik etmek.¹⁶⁴

8. Halife veya valinin vermiş olduğu emirlerin duyurusunu yapmak.¹⁶⁵

VII. EMNİYET GÖREVLİLERİNİN ALAMETLERİ, KIYAFETLERİ VE SİLAHLARI

Halife Ömer'in meşhur kırbaç ve görevi esnasında ciltvâzin kullandığı kırbaç, emniyet görevlilerinin alameti olmalıdır.¹⁶⁶ Bu kırbaç, te'dib için kullanılan bir alettir.¹⁶⁷

Kırbaçtan başka hususî bir alamet veya kıyafet gibi başka herhangi bir şeye rastlayamadığımızı belirtmek istiyoruz. Ancak yukarıda geçen mızrakla halifenin önünde yürünmesi hakkındaki rivayet, daha sonraları tatbikata konmuş olmalıdır.

Bu devirde kullanılan harp aletlerinden kılıç, bıçak, ok-yay ve mızrak emniyet görevlilerinin daimi silahlarından olmalıdır.

SONUÇ

İlk dönem İslam toplumunun tüm üyelerinin aynı zamanda asker oldukları ve yukarıda verilen örneklerin çoğunun savaş esnası ve sonrasına ait oldukları düşünüldüğünde, bütün bu rivayet ve değerlendirmelerin emniyet teşkilatı için örnek teşkil edemeyeceği iddia edilmemelidir. Çünkü toplumun yapısı ve özelliği bu şekildedir, yani herkes hem sivil hem de askerdir, sivil toplum, aynı zamanda orduyu da oluşturmaktadır. Asker ile sivil kişi ve askerî mekân ile sivil mekân ayrımı yapılmamakta; üstelik o zamanlar, zaten böyle bir telakki de bulunmamaktadır.

Cahiliye dönemi Arap toplumunda, herhangi bir düzenli emniyet kurumuna

¹⁵⁹ Şibli, IV,160; Corci Zeydân, I,349; H.İ. Hasan, IV,210; Nuzum, 217

¹⁶⁰ Veki', II,307, 320

¹⁶¹ Ebû Dâvûd, IV,273; Dârimî, II,307; Ahmed b. Hanbel, III,153, 158; Veki', II,59-60; Şibli, IV,369-71; Corci Zeydân, I,349; Gardet, 713; H.İ. Hasan, II,160, IV,210; Nuzum, 217

¹⁶² Ya'kûbî, II,158; Taberî, V,198; İbnü'l- Esir, III,59; Makrizî, II,223; Suyûtî, 137; Kettâni, I,293

¹⁶³ Taberî, IV,86; Suyûtî, 23, 165

¹⁶⁴ Nuveyrî, XX,206; Veki', II,394; Kindî, 31-2

¹⁶⁵ Bkz.: Müslim, Kitâbu'l- Cenâiz, 31 (969 no'lu hadis); Ahmed b. Hanbel, I,150

¹⁶⁶ Şâvkî Ebû Halil, 268

¹⁶⁷ Ya'kûbî, II,158; Veki', II,215, 277, 283, 320; Taberî, V,203; İbnü'l- Esir, III,59; İbn Kesir, VII, 133; Suyûtî, 137; Kettâni, I,295

rastlayamamaktayız. Bunun sebebi, toplumun yapısı gereği böyle bir kuruma ihtiyaç duymamaları ve asayiş problemlerini kendi kabile yapılarında halletme yoluna gitmiş olmalarında aramalıdır.

Kaynaklarımızdan tespit edebildiğimiz kadarıyla, Asr-ı Saadette emniyet teşkilatının, sadece Hz.Peygamber'in düzenli ve disiplinli olarak korunmasından ibaret olduğunu ve bu işi genellikle birçok sahabenin yaptığını müşahade etmekteyiz. Bununla birlikte, yukarıdaki rivayetlerin, aynı olayların farklı rivayetleri olduğu düşünülebileceği gibi, tüm sahabenin Hz.Peygamber'in muhafızlığına gönüllü ve hazır oldukları da göz önüne alınmalıdır. Bu durumda tüm sahabenin Hz.Peygamber'in muhafızı olduğu da söylenebilir. Ebû Dücâne'nin Uhud'da Resûlullah'ı korumak için kendi vücudunu kalkan yapması, buna iyi bir örnek teşkil etmektedir.¹⁶⁸

Yine Hz.Peygamber'in korunmasının, kendi vatandaşlarına karşı değil de, düşmanları olan Mekkeliler, diğer müşrikler ve gayr-i müslim kabile üyelerine karşı olduğu önemle göz önünde bulundurulmalıdır.

Hadis ve tarih kitaplarında kullanılan "şurta", "ases" ve "hâris" kelimelerinin Hz.Peygamber zamanında kullanılan tabirlerden mi, yoksa rivayetin yapıldığı dönemlerdeki tabirlerden mi olduğu kesin olarak anlaşılamamaktadır. Ancak daha sonraları, rivayetlerde, emniyet görevlilerini ifade eden tabirlerin açık bir şekilde kullanılması, bu vazifelerin, rivayet sırasında mevcut olduğunu kesin olarak ifade etmektedir. Bu durumda Hz.Peygamber zamanında sadece "hâris-hurrâs" ve "ases" terimlerinin kullanıldığını kabul etmekteyiz.

Hepsine ilaveten, Hz.Peygamber'in vilayetlere gönderdiği valilerin, orada, imamlık etmek, muallimlik yapmak, davaları halletmek, adaleti tevzi etmek, çekişmeleri ortadan kaldırmak ve malî işlerle uğraşmak gibi her türlü görevi üstlendikleri de bilinmektedir. Bu da, bu şekilde gönderilen sahabenin en azından ilk başlangıçta, diğer vazifelerle birlikte gerektiğinde emniyet ve asayiş de sağlamak ve yaymakla ilgili işleri de bizzat üstlendiğini düşündürmektedir. Ayrıca toplumun nüfus yoğunluğu ve Hz.Peygamber'in ve valilerin toplum nezdindeki konumu da düşünülünce böyle bir teşkilata ihtiyaç duyulmamasının tabii olduğu da düşünülebilir.

Hz.Peygamber'in, Huneyn harbinden sonra ve Mâide suresinin 67. ayetinin nazil olmasıyla korunmasını kaldırdığı hakkındaki rivayete¹⁶⁹ şüphe ile bakmamızı gerektirecek bir sebep olmadığı gibi, gerçekten de bu dönemin, Müslümanlar için genel olarak emniyet, huzur ve galibiyet dönemleri olduğu da aşîkardır. Buna göre korumanın Mekke'nin fethi yılında tam olarak kaldırıldığı kabul edilebilir.

Birinci Halife Ebûbekir devrinde, bütün devlet müesseselerinin Hz.Peygamber döneminkinden farklı bir özellik ve değişiklik göstermediği malûmdur. Bununla birlikte ihtiyaçların zorlaması sonucu, "hâris" ve "ases"lerin bu dönemde düzenli ve kurumsal olarak faaliyette buldukları görülmektedir. Burada öne çıkan isim Abdullah b. Mesud'dur. O, emrindeki bekçi/polislerle birlikte görev yapmaktadır.

¹⁶⁸ İbnu'l- Esir, II,154

¹⁶⁹ İbn Kayyim, I,157

İkinci Halife Ömer devrinde ise, devlet teşkilatına yeni bir düzen getirilmiş ve bu düzen eskisini de kapsayarak gelişip mükemmel bir şekil almaya başlamıştır. Bundan adli teşkilat kadar olmasa bile, emniyet teşkilatının da nasiplendiği anlaşılmaktadır. "Ahdas: Olaylar dairesi" teşkilatı bu dönemde kurulmuş, ayrıca "Şurta: Polis", "Cilvâz: Polis Yardımcısı", "Meûne: Yardımcı Eleman", bu teşkilatın unsurları olarak doğrudan görevler ifa etmişlerdir.

Ancak bu görevlilerin daha fazla icraata yönelerek kendilerini arz ettikleri ve toplumun ve yöneticilerin de onlara ihtiyaç duydukları asıl dönem, iç çalkantıların çokça yaşandığı üçüncü Halife Osman ve dördüncü Halife Ali'nin dönemleridir.

Halife Ebûbekir devrinde olduğu gibi, sonraki halifelerin devrinde de, eyaletlere emniyet yetkililerinin (şahib-i şurta) atanması asla ihmal edilmemiştir.

Hulefâ-yı Râşidîn döneminde, tüm memurların tayin ve azilleri, merkezde halifeye, eyaletlerde ise valilere ait olduğu için, emniyet görevlilerinin tayin ve azilleri de aynı usulle yapılmaktadır. Karakol/emniyet bürosu/emniyet sarayı (dâru'ş- şurta) gibi binaları ifade edebilecek sarih bir ifadeye şimdilik rastlayamadığımızı belirtelim. Bunun sebebi, ya böyle müstakil bir binaya ihtiyaç duyulacak dereceye gelinmemiş olması veya tabii olarak özel bir bina (divân) veya valilik binasının kullanılmış olmasıdır.

Devlet memuru olarak ve görevine uygun özellikleri haiz kişilerden seçilen emniyet yetkilileri, günümüz emniyet müdürü, polis ve bekçinin görevlerini, zamanla artacak şekilde icra etmişlerdir. Kendilerini tanıttacak "kırbaç" vb. bir alamet taşıyan bu görevliler, zamanlarının silahlarını kullanmaktadırlar.